

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Anna Peterková

Možnosti interpretace minojských paláců jako náboženských center

Possible interpretation of Minoan palaces as religious centres

Praha 2018

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Peter Pavúk, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat hlavně doc. PhDr. Petru Pavúkovi, Ph.D., vedoucímu mé bakalářské práce, za cenné rady a podporu při bakalářském studiu. V další řadě pak mé rodině a přátelům, kteří projevili mnoho trpělivosti v průběhu mého vysokoškolského studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. srpna 2018

.....

Anna Peterková

Klíčová slova:

Kréta, Doba bronzová, minojská civilizace, náboženství

Key words:

Crete, Bronze Age, Minoan civilisation, religion

Abstrakt:

Cílem této bakalářské práce je představení minojských paláců jako kultovních, náboženských center, jako jedné z možných funkcí, které minojské paláce měly. V úvodu práce bude obeznámení s hlavními teoriemi, které existují na důvod vzniku minojských paláců. Neboť vznik paláců musí být neodmyslitelně spjat s jejich funkcí. Bude probírat jejich klady i zápory. Druhá část přinese popis paláců samotných a to hlavně z architektonického hlediska. Poslední, třetí část, bude porovnávat společné architektonické prvky, které se v palácích vyskytují. Na základě těchto společných prvků a jejich funkce budou paláce představeny právě jako náboženská centra doby bronzové na Krétě.

Abstract:

The aim of this bachelor thesis is to introduce the Minoan palaces as cult, religious centers as one of the possible functions, which the Minoan palaces had. Beginning of the work will present the main theories, which exist on the creation of Minoan palaces. Because the origin of palaces must be inherently connected with their function. Their advantages and disadvantages will be discussed. The second part will describe palaces themselves, especially from the architectural point of view. The last, third part, will compare the common architectural elements that occur in the palaces. Based on these common elements and their functions, the palaces will be represented as religious centers of the Bronze Age in Crete.

Obsah

1. Úvod.....	1
1.1. Zeměpisné vymezení	1
1.2. Geografie	1
1.3. Podnebí.....	2
1.4. Časové vymezení	3
2. Hlavní teorie o důvodu vzniku minojských paláců.....	4
2.1. Redistribuce- Colin Renfrew- 1972.....	5
2.2. Clive Gamble- 1979.....	6
2.3. “ <i>Social Storage</i> ”- Paul Halstead- 1981.....	6
2.4. “ <i>Secondary Product Revolution</i> ” - 1981, 1983, 1988	7
2.5. Tomkins- 2012.....	8
2.6. Obecné problémy.....	8
2.6.1. <i>Čas a chronologie</i>	8
2.6.2. <i>Umístění</i>	9
2.6.3. <i>Vládoucí autorita</i>	9
2.7. Návrh interpretace	9
3. Minojské paláce	12
3.1. Knossos.....	14
3.1.1. <i>Průběh osídlení</i>	14
3.1.2. <i>Historie bádání</i>	16
3.1.3. <i>Popis paláce</i>	16
3.1. Phaistos.....	19
3.2. Malia.....	21
3.3. Kato Zakros	23
4. Společné znaky minojských paláců	25
4.1. Centrální nádvoří- <i>Central Courts</i>	25
4.2. Západní nádvoří- <i>West courts</i>	26
4.3. Zásobnicové jámy- <i>Kouloures</i>	27
4.4. Skladovací místnosti- <i>Magazines</i>	27
4.5. Lustrační bazén- <i>Lustral Basin</i>	28
4.6. <i>Pier and door system</i>	30
4.7. <i>Pillar Crypts</i>	30
4.8. Divadelní oblast- <i>Theatral Area</i>	30

5. Závěr	31
6. Seznam použité literatury.....	33
Příloha 1.	37
Příloha 2.	38
Příloha 3.	39
Příloha 4.	40
Příloha 5.	41

Předmluva

Tato práce si klade za cíl představit minojské paláce jako možná náboženská centra, tedy místa kde se soustředil kult doby bronzové na Krétě. Při konstruování této myšlenky bude práce vycházet především od důvodu vzniku minojských paláců, protože důvod vzniku musí být neodmyslitelně spjat právě s jejich funkcí, a dále od vzájemné architektonické podoby těchto center. Je nepravděpodobné, že by se tato funkce, od jejich vzniku až po jejich konec, zcela proměnila. I pokud by paláce vznikly jako náboženská centra a postupem času se jejich funkce proměňovala, bylo by nepravděpodobné, že by nakonec už žádný kultovní význam neměly.

V úvodu je uvedeno stručné chronologické vymezení doby, o které tato práce pojednává, stejně tak i vymezení zeměpisné. První kapitola se věnuje hlavním teoriím, které existují na vznik minojských paláců. Představuje hlavní body těchto teorií. V závěru kapitoly je představen vlastní názor na určité prvky, kterými se tyto teorie zabývaly. Půjde spíše o selekci určitých myšlenek, které jsou v souladu s obrazem paláců jako náboženských center, než o jejich úplné popírání. Druhá kapitola představuje paláce jako takové. Zde převládá popis architektonických prvků, ten je doplněn i obrazovou přílohou v podobě půdorysů jednotlivých paláců. Tato kapitola je zařazena pro lepší přehlednost, z toho důvodu, že kapitola poslední bude podrobněji rozebírat společné stavební prvky paláců. Na základě této určité pravidelnosti, která se v minojských palácích vyskytuje, a myšlenek, které jsou představeny v kapitole první, bude v závěru vykreslen obraz minojských paláců právě jako středisek, která vznikla pod určitou náboženskou autoritou a sloužila, mimo jiné, i ke kultovním účelům.

1. Úvod

1.1. Zeměpisné vymezení

Pokud hovoříme o minojské kultuře, geograficky se pohybujeme v jižní části Egejského moře, na ostrově Kréta. Minojskou kulturou je označována podle bájného krále Mínoa, který je popsán v řecké mytologii (MANNING 2008, 119–120). Za jeho údajné vlády dosáhla Kréta velkého rozmachu a dokonce i námořní nadvlády nad Egejským mořem. Doklad o dávné moci tohoto ostrova najdeme i v úryvku Aristotelovy politiky, v části, kde popisuje státní zřízení na Krétě, právě za dob krále Mínoa. V tomto úryvku je uvedeno:

Δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς: πάση γὰρ ἐπίκειται τῇ θαλάττῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἰδρυμένων περὶ τὴν θάλατταν πάντων: ἀπέχει γὰρ τῇ μὲν τῆς Πελοποννήσου μικρόν, τῇ δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου καὶ Ῥόδου (ARISTOTELES, Pol., II, 1271b. 33-37).

V překladu Antonína Kříže:

Zdá se, že ten ostrov jest jakoby utvořen pro vládu nad Řeky a že má vhodnou polohu; rozprostírá se uprostřed celého moře a okolo toho moře se usadili téměř všichni Řekové; na jedné straně jest nemnoho vzdálen od Peloponésu, na druhé od asijského území okolo Triopia a Rhodu (ARISTOTELES 1998, 97–98).

1.2. Geografie

Kréta je ve Středozemním moři čtvrtým největším ostrovem, rozlohou ji předčí jen Sicílie, Sardinie a Kypr. Celková rozloha Kréty je 8261 km². Ostrov má podélný tvar, od severovýchodního mysu Sidoros k severozápadnímu mysu Gramvusa, měří 250 km. V nejširším místě je šířka Kréty 57 km a v nejužším necelých 12 km. Povrch Kréty tvoří údolí, skrytá uprostřed hor a zásobená vodou z místních pramenů nebo protékajících říček. Pahorky byly povětšinou zalesněné, ale vyšší místa mohla být využívána i jako sezónní pastviny. Hory rozdělují Krétu na východní, střední a západní. Mezi nimi se nacházejí výše položená údolí. Ta byla podle dostupnosti a klimatických podmínek využívána buď jako sídliště, nebo jako pastviny pro dobytek. Rozličná pohoří dávají na Krétě vzniknout i mnoha zákoutím, která nebyla dobře dostupná a pro osídlení tedy neatraktivní (MCENROE 2010, 3–4).

Kvalitní a téměř všude dostupná ložiska vápence a speciální odrůdy snadno opracovatelného alabastru napomohla k rozvoji stavebnictví (HITCHCOCK 2010, 189–190). Četná údolí

zase poskytovala kvalitní hrnčířskou hlínu, což podnítilo činnost hrnčířů už v nejstarších dobách (PRESSOVÁ 1978, 18–22).

1.3. Podnebí

Podnebí středozemního moře zmírňuje klimatické změny na Krétě. V létě tlumí velká vedra větry vanoucí od moře. Teplota na ostrově jen málokdy klesá pod bod mrazu a sníh se objevuje minimálně. Vrcholky hor, které neojediněle sahají nad 2000 m. n. m., jsou však běžně přes zimu pokryty sněhem. V žádném ročním období nehrozí nesnesitelná vedra či mrazy. V nížinách prší od října do března (HOOD 1971, 19–20).

Na Krétě převažují rostliny, které své vegetační období započínají během podzimních dešťů a dozrávají na jaře. Na ostrově dokáží dobře prospívat pouze stromy a keře s hlubokými kořeny, které jsou díky nim schopné nasávat vláhu z hlubších vrstev. Co se týče stromů, tak nejčastějšími druhy jsou jalovec, vrba, oleandr, mandloň, kdoule, dub, myrta, moruše a břechťan. Ve vyšších polohách je to pak jalovec, dříšťál, borovice. U řeckých autorů najdeme i zmínky o krétských cedrech, cypřiších, platanech, topolech a bucích. Ostrov je také velmi vhodný pro pěstování oliv, vinné révy a jiného ovoce. Můžeme zde najít i planě rostoucí zeleninu jako celer, zeli, salát a chřest (HOOD 1971, 20–21).

Kvůli chutnému masu byli loveni kamzíci, divoká prasata, některé druhy jelenů a divoce žijící býci. Pro svou kožešinu zase kuny, jezevci a divoké kočky. Některé důkazy ukazují na to, že ne všechna zvířata domestikovaná neolitickým člověkem pocházela z Kréty. Podle kosterních pozůstatků se dá přibližně rekonstruovat, kdy se jaké zvíře na ostrově objevilo. Z ptactva Krétu trvale osidlují holubi a koropty, dále pak divoké kachny, křepelky, čápi a sluky.

Důležitým zdrojem masa pro obyvatele Kréty byl samozřejmě i rybolov. Ve vrstvách materiálu z doby bronzové jsou často nacházeny rybí kosti, zbytky mušlí, či jiných mořských živočichů. Rybolov nejspíše znamenal důležitý zdroj obživy pro mnoho rodin. I v dnešní době jsou vody kolem ostrova hodně bohaté na potravu. Z ryb se zde nejčastěji vyskytuje tuňák, pražma, platýs, makrela a sardinka (PRESSOVÁ 1978, 22–24).

1.4. Časové vymezení

Dobu bronzovou na Krétě můžeme chronologicky rozdělit podle třídobého systému, se kterým přišel již Sir Arthur Evans. Ten ji rozdělil na ranou dobu minojskou (EM), střední dobu minojskou (MM), a pozdní dobu minojskou (LM). Všechna tato období se dále dělí na tři stupně, které označuje římskými číslicemi (I, II, III). Těchto devět časových úseků lze ještě podrobněji rozdělit na fáze označované písmeny (MCENROE 2010, 6). Například střední dobu bronzovou tedy můžeme rozdělit jako MM IA, MM IB, MM IIA, MM IIB, MM IIIA, MM IIIB. Tento systém je založen především na keramické typologii a její chronologii¹ (DICKINSON 1994, 12–17).

Dalším způsobem jak rozdělit dobu bronzovou na Krétě je členění podle stavebních fází velkých paláců na ostrově (Knóssos, Malia, Faistos a Kato Zakros). V tomto případě ji můžeme rozdělit na předpalácové období EM I – MM IA, období prvních paláců MM IB – MM IIIA a období druhých paláců MM IIIB – LM IB. Období po poslední destrukci a konečném zničení paláců potom nazýváme popalácovým (BETANCOURT 2007, 4).

Absolutní datování doby bronzové se pak opírá zejména o synchronismy, importy z Kréty nalezené v datovatelných kontextech jiných nálezů, nebo o radiokarbonová a dendrochronologická data (HOOD 1971, 35–36).

V průběhu střední doby bronzové se na Krétě vyvinula kultura s rozsáhlými palácovými stavbami, s velmi rozvinutou administrativou, která byla schopna využívat i písma. To dokládají mnohé nálezy pečetítek a hliněných tabulek právě s administrativními záznamy (BETANCOURT 2007, 67).

Období stability na Krétě bylo hned několikrát přerušeno katastrofou. Velmi výraznou změnu přinesla katastrofa ve fázi MM III, která z velké části zničila první paláce. Ty byly následně přestavěny a fází MM III B začíná další období prosperity se stavbou druhých paláců. Druhé paláce jsou potom zničeny při výbuchu Théry, během fáze LM I, při kterém byla i určitá část Kréty zasažena zemětřesením a možná i vlnou tsunami (HOOD 1971, 49–60; MCENROE 2010, 6–8).

¹ Obr. 1. Chronologická tabulka.

2. Hlavní teorie o důvodu vzniku minojských paláců

Pokud se bude hovořit o funkci paláců, musíme neodmyslitelně vycházet od jejich vzniku a příčiny, kvůli které se tato centra objevila. Z nějakého určitého důvodu tato místa musela vzniknout a díky jejich vzájemné podobnosti by bylo dost nepravděpodobné, že by vznikaly nezávisle na sobě navzájem.

Většina egejských prehistoriků měla tendenci vidět v minojských palácích stavby, které měly do jisté míry svou předlohu v těch na Blízkém východě. Minojská společnost se jevila jako antimilitaristická a žijící v souladu s přírodou. Díky její izolaci od okolí a bohatým surovinovým zdrojům na ostrově se tato civilizace mohla oddělit od svého okolí a vyvinout se v něco odlišného od civilizací, které nacházíme v Egyptě nebo na Předním východě, ostatně byla i velmi odlišná od společnosti, která se později etablovala na řecké pevnině. Postupem času však většina začala tuto myšlenku, tedy civilizace přicházející z některého vyspělého státu doby bronzové, opouštět a začínala se přiklánět k možnosti samostatného vývoje domorodého obyvatelstva. Jako první s teorií vývoje domácího obyvatelstva Kréty, které vyústilo do palácové kultury, přišel v roce 1972 Colin Renfrew (RUTTER 2011).

Z počátku rané doby bronzové, tedy ke konci 4. století př. n. l., nejsou žádné důkazy pro to, že by na Krétě existovaly nějaké vládnoucí orgány, které by operovaly na několika málo místech se zvláštním významem. Stejně tak postrádáme i důkazy o jakékoli sociální stratifikaci či dělbě práce nebo specializaci řemesel. Společnost rané doby bronzové byla založena na zemědělské produkci, každý zajišťoval obživu pro svou vlastní rodinu. Přesto se na počátku střední doby bronzové, v MM I B, tedy cca v 19. století př. n. l., může Kréta pochlubit rozvinutou společností s výstavnými, architektonicky dobře zvládnutými celky, tedy paláci. Ty zajišťovaly skladování zemědělských přebytků stejně jako některých prestižních výrobků, které byly často importovány ze zahraničí (HOOD 1971, 35–48).

Problémem je spíše nalezení odpovědi na to jak a proč se vyvinula společnost, která potřebovala ke své existenci tak rozsáhlé komplexy jako jsou paláce, než to jakým způsobem paláce vznikly. Tedy jakým způsobem je možné definovat vznik státu na Krétě. Vznik státu zahrnuje etablování určité hierarchicky uspořádané společnosti, která je schopná vykonávat specializované úkony. Dnes na vznik paláců existuje hned několik názorů.

2.1 Redistribuce- Colin Renfrew- 1972

Jako první přišel se svým názorem na vznik minojských paláců Colin Renfrew, v roce 1972. Podle Renfrea je nutno vnímat růst paláců v první řadě jako rozvoj redistribučních center, tedy středisek pro skladování a opětovné rozdělování existenčních komodit, dobře kontrolovaných definovanou sociální hierarchií (RENFREW 1972, 297).

Jeho model redistribučních center lze shrnout v následujících bodech:

- Ke konci neolitu došlo na Krétě k diverzifikaci v zemědělství. V jižní oblasti Egejského moře se k pěstování pšenice a luštěnin přidaly plodiny jako je vinná réva a olivy, což vyústilo do vzniku tzv. "*Mediterranean polyculture*", společnosti, pro kterou bylo základem pěstovat trojici plodin a to obilí, olivy a hrozny.
- Výsledkem této diversifikace byla specializace zemědělství, zaměření jen na určité plodiny. Plochá a níže položená půda byla vhodná pro pěstování obilí, zatímco půda na svazích, s nižší hloubkou se zase více hodila pro pěstování oliv a vinné révy. Tato specializace vedla k větší výtěžnosti půdy a tedy i k větším výnosům ze zemědělství. Společně s větším množstvím vypěstovaných plodin rostla i populace ostrova (RUTTER 2011).
- Na místní úrovni se objevují tzv. "*Redistributive chiefs*", aby pomohli zajistit výslednou nezávislost zemědělců, specializujících se pouze na určitý produkt. Proces redistribuce specifických produktů vyžadovalo vznik nových budov, nových architektonických struktur, které by zajišťovaly jejich uložení do následného rozdělení.
- Specializace řemesel a výroba specifických produktů byla podpořena místními náčelníky, což zase vedlo ke zvýšení zemědělské produkce (RENFREW 1972, 257–274).

Redistribuční model Colina Renfrea však trpí i několika nedostatky:

- Navzdory rostoucí snaze, hlavně v posledních letech, o výzkum botanických materiálů, jsou doklady o kultivaci vinné révy a zakládání olivových hájů dosti sporné. V současné době neexistuje žádný důkaz proto, že by tyto plodiny měly na Krétě na počátku doby bronzové tak velký význam, jaký předpokládá Renfrew ve své teorii o redistribučních centrech (RUTTER 2011).
- Dále je nepravděpodobné, že by se zemědělci v rané době bronzové rozhodli pro pěstování jen jedné plodiny, za účelem co největšího zisku. Spíše by se drobní rolníci zaměřili na pěstování více plodin z toho důvodu, že by některá ze základních plodin mohla určitý rok selhat, a v tom případě by hrozil hlad (RENFREW 1972, 257–274).

- Renfrew také předpokládá, že zapojení nových surovin do zemědělství vedlo k vytvoření nadměrné produkce. Není ale zatím známo, co by vedlo zemědělce k tak velkému zvýšení produktivity (RUTTER 2011).
- Jeho model také předpokládá nějakou počáteční nezištnou elitu, která by se ujala role přerozdělování surovin (RENFREW 2004, 257–274).

2.2. Clive Gamble- 1979

Clive Gamble ve své teorii předpokládá velmi silnou, manipulativní elitu, spíše než altruistivní, kterou předpokládá Renfrew. Tato elita postupně přiměla obyvatelstvo žít ve velkých osadách místo pobytu v malých rolnických vesnicích. Výsledkem této změny osídlení bylo, že soběstačná obživa plynoucí ze zemědělství byla najednou pro mnoho lidí nedosažitelná, neboť byli už příliš vzdáleni od svých pozemků. Farmáři tak byli nuceni se specializovat jen na určité produkty, jejichž povaha potom závisela na vzdálenosti jejich pozemku od centra osady. Tímto způsobem se pak menší farmáři stávali stále více závislími na redistribuční síle elity (GAMBLE 1981,215–229).

Tato teorie na vznik palácových center je poněkud kruhovitá, neboť základ pro utvoření síly nějaké elity tkví v tom, že je populace nucena k ekonomické specializaci, což vede k vzájemné závislosti a potřeb přerozdělování surovin. Tato ekonomická závislost a s ní i vznik elity se ale utváří na základně nuceného přesídlení na jedno místo, což předpokládá již existující vládnoucí třídu (RUTTER 2011).

2.3. “*Social Storage*”- Paul Halstead- 1981

Model sociálního skladování se opírá o skutečnost, že v jižní části Egejského moře jsou srážky většinou velmi nízké a nepravidelné. Proto je zde pravděpodobnost selhání jedné plodiny velmi vysoká. V tom případě se mohli zemědělci uchýlit k tomu, že nepotřebné plodiny poskytní těm, kterým se zrovna nedostávalo, v očekávání, že až se sami ocitnou v tíživé situaci, bude jim jejich pomoc oplacena (HALSTEAD 1988, 519–530).

Vzhledem k tomu, že geografický ráz jižního Řecka a jeho klima se velmi odlišuje i v rámci menších vzdáleností, mohlo být toto vyměňování surovin velmi užitečné dokonce i pokud šlo o blízko žijící zemědělce. Tento důvod sociálního skladování představuje dobrou záminku k produkci přebytků zemědělských plodin jako formu pojištění proti krátkodobému selhání zemědělství. Další formou, jak využít nadměrnou produkci, bylo dávání nadbytečného zrna zvířatům. V tomto případě nejde o skladování v síle, ale zvířata mohou být zkonsumována

až ve chvíli, kdy se dalších plodin již nedostává. Zvláště ceněné byly ovce, protože dávají jak vlnu, tak i maso. To znamená, že ovce produkují určitou komoditu i v časech kdy není potřeba sáhnout na jejich životy, kdy je dostatek zemědělských plodin a není potřeba sahat na zásoby masa (HALSTEAD 1981, 187–213).

Nedostatkem této teorie je však fakt, že opět předpokládá určitou dobrosrdečnost a nezištnost ze strany všech zúčastněných.

2.4. “*Secondary Product Revolution*” - 1981, 1983, 1988

Van Andel a Runnels odmítají Halsteadovu teorii o sociálním skladování. Podle nich tato strategie, tedy skladování potravin pro případ nepříznivých dob, není dostatečným důvodem, který by vedl až ke vzniku paláců. Argumentují tím, že pokud by existovala možnost, aby kdykoli cizí mohl dostat váš přebytek z půdy, nebyl by ve skutečnosti důvod pro vytváření tohoto přebytku. Druhým důvodem, proč podle nich není správná teorie o sociálním skladování, je poloha paláců. Paláce se nacházejí v místech na Krétu poměrně dosti úrodných, tedy na místech, kde by vznik takového sociálního skladiště nebyl ani moc potřeba (ANDEL – RUNNELS 1988, 234–247).

Ve 4. tisíciletí př. n. l. se zemědělství začalo orientovat kromě obilovin a luštěnin i na chov zvířat. Chov zvířat zase vedl ke zvýšenému zájmu o druhotné suroviny, které z chovu nových druhů zvířat vyplývaly. Druhotnými surovinami se rozumí především mléko, sýr, vlna a kůže. To, že se nyní objevovalo mnohem více zboží, které bylo možno směnit za něco jiného, vedlo i ke zvýšené poptávce po pastvinách. Společně s dokonalejšími technologiemi pro stavbu lodí se mohl vyvíjet námořní obchod a to i na delší vzdálenosti, které dříve nebylo možné překonávat (SHERRATT 1981, 261-306).

Výsledkem těchto změn byla kolonizace a možná i vykořisťování ostrovů v Egejském moři a dříve opomíjených oblastí na Peloponésu. Tento proces podporoval obchodní styky a případně zvýšil i rozmanitost vyměňovaných předmětů a produktů. Bohatství plynoucí z obchodu se mohlo hromadit v emporiích, obchodních osadách, kde vznikaly nové elity. Kolem těchto elit vznikaly nové státy (RUTTER 2011).

Pokud by ovšem obchod hrál takovou roli při formování elit v době bronzové, dávalo by smysl, že první elity a státy by vznikaly okolo Kykladských ostrovů, které z velké části ovládaly obchod v Egejském moři. A to i obchod s některými potřebnými komoditami, které se na ostrovech nalézaly (obsidián, mramor, olovo, stříbro) (DICKINSON 1994, 234–256).

Mezery této teorie jsou právě v poloze paláců. Pokud by se nacházely na Kykladských ostrovech, tak by tato teorie byla daleko více pochopitelná. I Sherrattova teorie o druhotných surovinách má své mezery. Pokud by obchod s těmito komoditami hrál tak významnou roli ve formování elit, tak by se musel vyvíjet především ke konci rané doby bronzové, ale například zpracování vlny bylo v Knossu známé již od konce neolitu (RUTTER 2011).

2.5. Tomkins- 2012

V minulosti se odvíjel názor na vznik minojských paláců od předpokladu, že vznikly v MM I. Paralelně s ním se rozvíjely i další důležité prvky minojské kultury, tedy města, písmo, administrativa, keramika. MM I B byla pokládána za zlomový bod ve vývoji Kréty. Toto přesvědčení je ale možná způsobeno tím, že z doby, která předcházela střední době bronzové na Krétě, nemáme tolik důkazů. V případě Knossu ale vidíme, že stavba paláce nebyla tak úplně jednorázovou akcí. Některé části paláce pocházejí již z rané doby bronzové. Pahorek Kephala, na kterém se palác nachází, byl srovnáván v různých dobách. S. Hood našel důkazy o tom, že první stavební úpravy zde proběhly již v EM II. Počátky některých budov kolem centrálního nádvoří se dají datovat právě do této doby. Tato fáze se dá označovat jako počátek urbanizace Knossu. V případě náhlého postavení paláců by se dalo předpokládat, že byly vystaveny pro určitou vládnoucí elitu, která by si mohla dovolit investovat tak veliké finanční prostředky na stavební práce. Postupný vývoj paláců by naopak mohl značit, že místo bylo budováno jako náboženské centrum nebo určitý památník či monument společnosti. A to společnými silami komunity, která bydlela v okolí paláce. Rychlost výstavby potom závisela na společných materiálních možnostech (TOMKINS 2012, 32–80).

2.6. Obecné problémy

2.6.1. Čas a chronologie

Navzdory rozšířenému názoru, že vznik paláců byl postupným procesem, který se protáhl na celá staletí, není žádný důkaz pro to, že by nemohlo jít o náhlou změnu. Spíše revoluci než evoluci. Počátky paláců s největší pravděpodobností sahají do rané doby bronzové, ale není dostatek důkazů pro toto tvrzení, zejména v keramickém materiálu. Podrobnějším zkoumáním a novými nálezy keramiky z přelomu rané doby bronzové a střední doby bronzové by bylo možné chronologickou situaci ohledně vzniku prvních paláců poněkud upřesnit (RUTTER 2011).

2.6.2. Umístění

Další otázkou ohledně vzniku paláců je jejich umístění. Je podivuhodné, že se podobné palácové komplexy neobjevily také na stejně velkých ostrovech ve Středozemním moři, jako je Korsika, Sardinie, Kypr, Sicílie. Podobnou sídelní strukturu jako mají první paláce, mělo osídlení na ostrově Aegina, Kolonna. Proč ale tato osada nepřekročila až do pozdní doby bronzové? A proč se z ní nevyvinulo něco podobného jako minojské paláce?

2.6.3. Vládnoucí autorita

Zřejmá absence výrazné militární tendence v minojské společnosti, která je tak specifická pro mykénskou společnost, vyvolává otázku, jakým způsobem by na Krétě mohla vzniknout nějaká elita a dále jak by nějaká vládnoucí třída mohla svou moc v tomto prostředí udržovat. Možná to má úzkou souvislost s minojským náboženstvím. Bohužel o náboženské situaci, ale i obecně o poměrech na Krétě, mezi ranou dobou bronzovou a střední dobou bronzovou víme jen velmi málo (RUTTER 2011).

2.7. Návrh interpretace

Do určité míry souhlasím s názorem Colina Renfrea a jeho teorií redistribučních center. Myslím, že podle archeologických dokladů z paláců, na základě nalezených architektonických struktur, které lze poměrně bez problému interpretovat jako sklady či zásobníkové jámy, tedy *kouloures*, je poměrně snadné palácům přiřadit tuto funkci.

Myslím, že orientace zemědělců na více plodin než na jednu z důvodu ochrany před selháním jedné plodiny, je také rozumná. Postupem času museli rolníci nutně přijít na to, že spoléhat pouze na jednu komoditu, kterou pěstují a má zajistit jejich obživu pro celou rodinu na celý následující rok, je velmi riskantní. Rozvoj zemědělství nejspíše v lepších letech vedl k určitým přebytkům a možnosti směnného obchodu za jiné komodity. Pokud se v palácích mohl soustředit rozvoj řemesel, je jasné, že zde existovaly sklady pro uchovávání surovin.

Pěstování plodin jako jsou olivy nebo vinná réva, nevzniklo, dle mého názoru, z toho důvodu, že by si zemědělci uvědomovali to, že jejich půda je více vhodná pro tyto plodiny než pro pěstování věcí, které byly životně důležité pro přežití. Až po zajištění životní situace a obživy pro svou rodinu, by bylo možné, pokud rolníkům vznikaly přebytky, část své půdy obětovat pro suroviny, které nebyly životně důležité. Tyto plodiny potom mohly být lépe směnovány, protože po nich byla větší poptávka než po obyčejných, které si každý nejspíše pěstoval sám.

Na druhou stranu nesouhlasím s existencí “*Redistributive chiefs*”. Myslím, že nadmíra vypěstovaných surovin byla spíše dávana pod patronát nějaké nezávislé moci, nejlépe nějaké náboženské autority, u které nehrozilo, že by byly tyto zdroje zneužity. To, že se stále více lidí uchýlovalo k tomu, že své suroviny před obchodem uskladňovali u náboženských autorit, vedlo ke zvýšení jejich vlivu a to mohlo následně vyústit ke vzniku minojských paláců.

Další možnosti, jak vysvětlit to, že v palácích existovaly rozsáhlé sklady, je možnost, že přebytky vypěstované rolníky nebyly druhotně rozdělovány, ale byly dávány náboženským autoritám jako dar, či mohly být tyto přebytky dávány bohům jako oběť. Tato oběť nebo dar pak mohly být dohromady spotřebovány a konzumovány při různých náboženských festivalech, které v palácích mohly probíhat. O přítomnosti určitých náboženských obřadů může do určité míry svědčit právě i architektonická podoba paláců.

S Gambelovou teorií o existenci manipulativní elity a nuceného přesídlení do jednoho místa nesouhlasím. Přikláním se k elitě spíše mírumilovné a nejvíce k elitě pouze náboženské. K ovládnutí obyvatel spíše božskou autoritou, než zbraněmi. Pro tuto skutečnost hraje i to, že nejsou doklady o žádném znázornění bojovníků, či válečných scén na území minojských paláců a také to, že doposud nejsou důkazy pro to, že by společnost na Krétě v době bronzové byla orientována válečnický.

Pokud se zaměřím na tuto teorii z architektonického hlediska, tedy z hlediska, které v této práci upřednostňuji, pokládám za důležitý fakt, že byly staré paláce po katastrofě obnoveny. Nemám teď na mysli samotnou architektonickou podobu paláců, ale ten fakt, že byly paláce vůbec obnoveny. Pokud by existovala nějaká manipulativní elita, co by donutila obyvatelstvo přestěhovat se na určitá místa, tak jelikož těchto míst bylo více, muselo existovat i více těchto manipulativních elit. A je nepravděpodobné, že by tito náčelníci, pokud usilují o ovládnutí místního obyvatelstva, neusilovali o ovládnutí celého ostrova. V případě přírodní katastrofy a zničení center těchto elit by nastala velmi vhodná chvíle pro to, aby se nějaká z nich pokusila o ovládnutí i ostatních center. Ale pro nic takového nejsou doklady, ani po žádném násilném zničení paláců. Naopak centra byla obnovena najednou a s nápadnou podobností. To podle mého názoru vede právě k domněnce, že centra byla sídlem náboženské elity a jejich obnova nastala třeba z důvodu, aby byli bozi usmířeni. Je nasnadě, že přírodní katastrofa mohla být vnímána jako zlost nebo odplata bohů.

Model sociálního skladiště Paula Halsteada do jisté míry souvisí s redistribučními centry, které ve své teorii představuje Colin Renfrew. Díky absenci jakýchkoli důkazů o válečné

elitě, která by ovládala různé části ostrova, by se dalo počítat s tím, že obyvatelstvo Kréty bylo ve své podstatě nezištné a nekonfliktní. Pokud nikdo neusiloval o moc, je pravděpodobné, že pro ně ani majetek nebyl na prvním místě a šlo tedy jen o to, aby si každý zajistil jen to nezbytné pro svou rodinu. V tomto případě by tedy nebylo s podivem, kdyby zemědělské přebytky byly skladovány dohromady pro případ nouze. Toto hromadné skladování muselo vytvořit nutnost vybudování skladovacích prostor a také prostory pro úřednický aparát i osoby, které by na všechno dohlížely. Kdo jiný by mohl dohlížet na společný majetek, a to jak ho spravovat, než nějaká nezávislá náboženská autorita, která bude s majetkem nakládat nezaujatě a pravděpodobně nezištně.

Kumulace tolika surovin na jednom místě pak mohla vytvořit vhodné prostředí pro řemeslníky, kteří se věnovali druhotnému zpracování těchto surovin. Rozvoj řemesel a růst rozmanitosti produktů, které najednou byly k dispozici, mohlo vést k velkému růstu vlivu paláců a také bohatství.

Zvýšení produkce a její skladování v palácích společně s kumulací řemeslníků okolo těchto center by mohlo podporovat teorii o druhotných surovinách. Suroviny, které nebyly v palácích spotřebovány, bylo možné využívat pro výměnu s okolními civilizacemi, možná za účelem získání surovin potřebných pro rolníky té doby nebo pro účely paláců.

Skladování surovin v palácích bylo spojeno s dobrou administrativou. Ta dále mohla pomáhat řemeslníkům se zázemím pro výrobu a s následným distribuováním produktů. A to jak mezi obyvatele okolí paláců na Krétě tak i mezi okolní civilizace, se kterými mohly paláce obchodovat.

3. Minojské paláce

Na přelomu druhého tisíciletí podstoupila minojská Kréta významné změny. Tyto změny se mohly uskutečnit právě díky rozvoji zemědělství a obchodu a díky populačnímu nárůstu. Velkou změnu znamenají monumentální palácové stavby, které začaly dominovat krétské krajině, a to během období mezi lety 1900 až 1450 př. n. l. (HITCHCOCK 2010, 191–192). Pro svou práci budu využívat porovnávání čtyř známých paláců. Jsou jimi Knossos, Phaistos, Malia a Kato Zakros. S největší pravděpodobností byl každý z nich samostatnou ekonomickou jednotkou, která dokázala být soběstačná, i když palác v Knossu ostatní tři dalece převyšuje svou rozlohou (GRAHAM 1987, 23–46).

Otázka, která zatím nebyla zcela vyřešena, je ta, zda paláce vznikly současně s osídlením, které je obklopovalo, nebo až později. Každopádně mezi nimi musela fungovat dobrá spolupráce, která trvala skoro půl tisíciletí. První palácové období se dá přiřadit přibližně do let počínajících rokem 1900 př. n. l. a končících kolem roku 1700 př. n. l., druhé palácové období pak pokračovalo mezi lety 1650 př. n. l. až do roku 1450 př. n. l., kdy byly paláce opět zničeny a již se nedočkaly obnovy (MACDONALD 2010, 533). Výjimkou je palác v Knossu, který jako jediný po tomto roce stále fungoval (HOOD 1971, 35–60).

Období prvních paláců není dost dobře zdokumentováno, proto většina poznatků, které máme, pochází až z období druhých paláců. Oprava paláců po jejich zničení zakrývá mnoho důkazů z prvopalácového období. Teorie na důvod vzniku paláců se různí, viz kap o teoriích existujících na vznik minojských paláců. Změny provedené při přestavbě prvních paláců na druhé zřejmě alespoň z části musely ovlivnit kulturní, sociální a náboženský ráz paláců (HITCHCOCK 2010, 191–192).

Je zřejmé, že kontakt mezi městem a palácem byl během druhého palácového období více těsný. Zásobnicové jámy na zrno se během druhého období už nepoužívaly, s výjimkou Malie. Nyní byla zemědělská produkce skladována v interiérech paláců a to ve velkých zásobnicových nádobách. To znamená, že tyto produkty již nebyly tak snadno přístupné lidem žijícím v blízkosti paláce. Zároveň se v palácích ve velkém začaly vyrábět kultovní předměty. To značí zájem o větší pompéznost než v období prvních paláců. Výzdoba paláců, která je často shodná s výzdobou některých velkých vil v jejich blízkosti značí to, že palác se stal inspirací pro bohatší vrstvy, které chtěly své příbytky vyzdobit ve stejném duchu jako paláce. Celkově museli obyvatelé těchto vil i měst kolem paláců mít s minojskými paláci velmi dobrý vztah. Určitě také není náhodou, že paláce nebyly opevněny (MARINATOS 1993, 38–40).

Minojské paláce svědčí svou monumentalitou i vysokou úrovní výzdoby o velké vyspělosti Kréty v době bronzové. Tato vyspělost se dá srovnávat se společnostmi, které ve stejné době existovaly v Egyptě nebo na Předním východě. Pokud se ale podíváme na tyto kultury, tak nám v porovnání s minojskou Krétou chybí jeden prvek, a tím jsou výstavné městské chrámy (SCHOEP 2010, 219–244). I přes to, že nám takovéto chrámy chybí, důkazy o kultovní činnosti jsou na Krétě skoro všudypřítomné. Máme doklady o horských svatyních, svatyních v jeskyních a máme také svatyně v městských domech (MARINATOS 1993, 39–40).

Odpovědí na nepřítomnost městských svatyní mohou být právě minojské paláce. Možná právě ony fungovaly jako chrámy, jen se od těch, se kterými se můžeme setkat v Egyptě nebo na Předním východě, odlišují svou architektonickou strukturou, i když účel mohly mít téměř stejný.

Pojem palác byl vybrán pro označení těchto minojských struktur Sirem Arthurem Evansem na počátku 20. století. Ten ale byl nejspíše silně ovlivněn Viktoriánskou Anglií, kde existovala silná autorita království a její představitelé pobývali v honosných, složitě postavených palácích (MARINATOS 1993, 40–42). Když tedy Evans objevil tak rozlehlou architektonickou strukturu v Knossu, okamžitě předpokládal, že jde o palác, obydlí pro krále a královnu. Protože kultovní předměty byly rozmístěny téměř po celé ploše paláce, nejen v reprezentativních prostorech, tak se dá Evansův panovník označovat i jako knězokrál (SHAW 2004, 65–84).

Vykopané paláce jsou rozmístěny po centrální a východní Krétě. Knossos ovládal severní pobřeží, Phaistos jižní a Zakros byl velmi vhodným palácem pro obchod s východem, především se Sýrií. Zdá se, že každý palác měl kontrolu nad určitou oblastí. Jejich vzájemná architektonická struktura vykazuje určité podobnosti, i když se zdá, že podoba paláců je i dosti ovlivněna přírodní povahou každého místa. Stavba se musela přizpůsobovat terénu. Každý palác se zdá být kvůli rozdílnosti regionu oddělen jeden od druhého, právě proto je překvapivé, že vykazují takovou architektonickou podobu (MARINATOS 1993, 40–42).

Orientace

Všechny paláce jsou orientovány do stran, které zhruba odpovídají rozložení čtyř světových stran. To, že jsou paláce orientovány podle světových stran, může napovídat tomu, že budova byla určena k nějakým sakrálním účelům. Stavby tohoto charakteru si velmi často zakládají na tom, že jsou orientovány právě podle určitých pravidel závislých na světových stranách. Sakrální stavby či chrámy jsou orientované tak, aby odrážely kosmologické úkazy,

postavení hvězd. To platí například u egyptských pyramid a chrámů, stejně tak i u řeckých chrámů a pozdějších křesťanských kostelů (MARINATOS 1993, 41–43).

3.1. Knossos

Knossos bývá považován za hlavní město minojské civilizace. Palác leží na pahorku Kephala, 5 kilometrů jihovýchodně od Heraklionu a západně od řeky Kairatos. Tento palác kontroloval jednu z neúrodnějších oblastí na Krétě a stal se srdcem minojské civilizace. Pahorek Kephala byl obýván nepřetržitě od 7 tisíciletí př. n. l., kdy se na pahorku objevilo první neolitické osídlení, které vyústilo až ve vybudování velkého, mocného paláce (MACDONALD 2010, 529°; TZORAKIS 2016, 1–2). Město a palác v Knossu se nemohly vyvíjet odděleně od ostatní civilizace na Krétě. Ve stejné době vznikala i další jiná centra a paláce. Neolitické osídlení na Krétě i Knossu je považováno za nejstarší osídlení na Krétě vůbec. Mezolitické nebo paleolitické osídlení na Krétě není zatím nijak doloženo (DRIESSEN – SCHOEP – TOMKINS 2012, 81–113).

Počet obyvatel paláce v jeho největším rozkvětu stanovil Sir Arthur Evans na velkorysých 80 tisíc. Důvodem toho, že už od sedmého tisíciletí zde existovalo neolitické osídlení, bude spíše to, že se v okolí nachází tolik úrodné půdy, než to, že by byla lokalita skvěle přístupná. Přístup k moři byl zajišťován pomocí řeky Kairatos. Při jejím ústí se nachází vhodný záliv pro vybudování přístavu (GRAHAM 1987, 23–33).

Palác v Knossu byl největším a pravděpodobně i nejvýstavnějším palácem na Krétě. Počet jeho místností se blížil skoro k půl druhému tisíci. Tyto pokoje byly situovány do tří nebo čtyř nadzemních podlaží. Takto velký počet místností a velká spleť paláce mohla vyústit k pozdějšímu označení Labyrint. Stavební materiál použitý na stavbu paláce, jako vápenec a břidlice, byly k mání v okolí paláce. Na sloupy, překlady, podlahy a stejně tak i střechy bylo použito pružného dřeva (TZORAKIS 2016, 1–2).

3.1.1. Průběh osídlení

V období neolitu (7000- 3300 př. n. l.), se člověk seznamoval se zemědělstvím a chovem zvířat, tak aby si tímto způsobem zajistil své základní životní potřeby. Knossos je nejspíše nejstarší lokalitou osídlenou v neolitu. Na místě, kde se dnes nachází palác, jsou doloženy nejstarší známky lidské činnosti na ostrově (MACDONALD 2010, 529). Nejranější vrstvy objevené v Knossu jsou ještě z předkeramické fáze. V té době byla lokalita obydlena zhruba sto lidmi, žijícími v chýších. Znalost zemědělství vedla k rychlému růstu počtu obyvatel. Pro raný neolit

na Krétě máme dodnes doklady pouze z osídlení Knossu. Ve středním neolitu už nacházíme doklady i na dalších místech Kréty, jako jsou lokality Katsambas, Heraklion, Mitropolis a Gortyna. V pozdní fázi neolitu jsou potom naleziště již rozprostřena po celé ploše ostrova. Domy neolitických obyvatel Knossu jsou jednoduše postavené. Základy jsou většinou kamenné a stěny hliněné, stejně tak jsou hliněné i podlahy (WARREN 1987, 47–56). V této době stále přetrvává také obývání některých jeskyní, které poskytovaly velmi dobrou ochranu před nepříznivým počasím a často mívaly svůj vlastní zdroj vody. Změna nastala s příchodem znalosti zpracovávání kovů. To vedlo k rozvoji kultury. Již během 3. tisíciletí se na pahorku Kephala pravidelně konaly slavnostní ceremonie pro obyvatele Knossu (MACDONALD 2010, 532). V předpalácovém období se osídlení Knossu rozkládalo zhruba na 50 000 m². První palác byl postaven na místě, kde se rozkládalo právě předpalácové osídlení. Z toho mála co se dochovalo ze stavby prvního paláce, se dá usuzovat, že šlo o velmi solidně postavené budovy se silnými základy. Stěny byly tvořeny opracovanými kameny a byly navzájem provázány dřevěnými vazbami. Evansova teorie: *Theory of the Housing Blocks* tvrdí, že osídlení skládající se z mnoha domů se postupně rozrůstalo, až vyústilo v jeden veliký palác. Je pravděpodobné, že centrální a západní nádvoří s podzemními zásobnicemi byly v prvních palácích na stejném místě, jako se nachází dnes. To samé by se dalo říct i o západních skladech. Období prvních paláců bylo ukončeno přírodní katastrofou a to nejspíše někdy kolem roku 1700 př. n. l. (TZORAKIS 2016, 18–33).

Po této katastrofě následovala přestavba paláce. Nejednalo se pouze o Knossos, ale i o palác v Phaistu a v Malii. Ruiny paláce byly odstraněny a nahrazeny. Trosky starého paláce byly v hlavních bodech respektovány a nový palác byl stavěn podle starého, i když některé prostory paláce byly zcela přestavěny a nahrazeny úplně jinými strukturami. Nový palác byl mnohem výstavnější a reprezentativnější než palác starý (MACDONALD 2010, 533). I rozloha paláce byla větší, kolem 20 000 m². Je zdokumentováno, že během období druhých paláců znamenala budova tři menší destrukce, které byly vždy opraveny (TZORAKIS 2016, 18–33). V první polovině 15. století přišla další vlna destrukcí, která zničila paláce na Krétě. Někdy je vlna této destrukce interpretována jako zemětřesení, jindy je tato katastrofa spojována s občanskou válkou, probíhající mezi krétskými městy. Každopádně tato destrukce byla doprovázena i požáry. To znamenalo konec minojských paláců na Krétě. Jedinou lokalitou, která přetrvala ještě do následujících dob, byl právě palác v Knossu. V této době byl palác v Knossu pod nad-

vládou Mykéňanů, to je nejspíše také důvodem, proč ostatní paláce již obnoveny nebyly (MACDONALD 2010, 533). Nebylo potřeba, aby byly obnoveny všechny paláce, neboť pro kontrolu ostrova by dobře postačil jeden palác v centrální části ostrova (HOOD 1971, 49–60).

3.1.2. *Historie bádání*

Vůbec prvním člověkem, který se začal zajímat o výzkum lokality v Knossu, byl právník z Heraklionu, Minos Kalokairinos. Ten v roce 1877 identifikoval tuto lokalitu jako mýtický Knossos a to díky antickým autorům. Jeho výzkum byl bohužel po několika týdnech zastaven. Další osobou, která projevila zájem o palác v Knossu, byl americký novinář W. J. Stillman, který ve svém článku prvně spojil tento palác s bájným labyrintem. To upoutalo pozornost H. Schliemanna, který právě učinil své objevy v Troji a Mykénách a chtěl své úspěchy rozšířit i o palác v Knossu. Nicméně dlouhotrvající okupace Kréty Otomanskou říší mu jeho plány zhatila. Objevení celého paláce čekalo na britského archeologa Sira Arthura Evanse. Prvně přišel na Krétu v roce 1894 se záměrem zkoumat minojská pečetidla. S pomocí nich chtěl dokázat svou myšlenku, že v době bronzové existovaly na Krétě dva různé druhy písma (GRAHAM 1987, 23–33). V roce 1899 se Kréta stala relativně samostatným územím, což značně zlepšilo podmínky pro výzkum. Evans tak mohl začít s průzkumem lokality, kde se nachází palác v Knossu a to i díky tomu, že lokalitu v roce 1898 odkoupil od tureckého majitele. Pod Evansovým vedením v Knossu pracoval i D. Mackenzie, který vedl zápisky z výzkumů, dále pak D. Hogarth, A. Wacw, E. Forsdyke a později J. Pendlebury, H. Payne a R. Hutchinson. Důležitou roli při výzkumech hráli také architekti Th. Fyfe, Chr. Doll, F. Newton a Piet de Jong. Vlna těchto výzkumů trvala až do roku 1931. Během těchto let byl palác opraven do podoby, kterou známe dnes. Po druhé světové válce se výzkumu Knossu ujal S. Hood. Ten se ho rozhodl pojmout poněkud v širším měřítku a nesoustředil se pouze na samotný palác, ale i na jeho okolí. Na konci padesátých let přišel John Evans s výzkumem neolitických vrstev Knossu. Další vykopávky pokračovaly pod vedením M. Paphama a H. Sacketta. Jinými významnými jmény podílejícími se na výzkumech tohoto paláce, jsou P. Warren, N. Platon a St Alexiou (TZORAKIS 2016, 34–37).

3.1.3. *Popis paláce.*

Při stavbě prvního paláce v Knossu proběhly nejdříve důležité přípravné práce. Bylo nutné snížit a srovnat vrcholek návrší. Při stavbě paláce byl použit systém teras s několikapodlažní zástavbou s ohledem na terén, který se svažoval na východní stranu (MACDONALD 2010, 535). Původní podoba této stavby s hlavním vchodem na západě je dnes už téměř nepostižitelná.

Po zániku paláců v Knossu, Phaistu a Malii došlo k přestavbě, s níž spojujeme období mladších paláců. Rekonstrukce nového paláce v Knossu již nečiní velké obtíže. Tehdy definitivně vznikl palác s hlavním vchodem na jižní straně. K němu vedla cesta po viaduktu a nezvykle řešené mnoha stupňovité sloupořadí před palácovou branou. V průběhu let získával čím dál větší význam severní vchod, kam ústila dlážděná silnice ze západu. První palácovou síní, v níž se ocital přichozí, byl sál s dvěma řadami kamenných sloupů, něco na způsob čekárny (TZORAKIS 2016, 39–60).

Samotný palác pak tvořila soustava místností kolem centrálně položeného nádvoří.² Druhé nádvoří bylo na západní straně. Třetí nádvoří (divadelní část) se potom nacházelo v severozápadním rohu paláce. Komplex místností na západ od centrálního nádvoří rozdělovala chodba v severojižním směru. Na západ od chodby se táhla skladiště, jedno vedle druhého. Zde byly nalezeny *pithei in situ*. Na východ potom síně reprezentačního rázu otevřené do dvora. Tam byla také později vybudována trůnní síň. Východní palácové křídlo se rozkládalo na jižní straně, ve dvou podlažích tu byly obytné i kultovní místnosti (DRIESSEN – SCHOEP – TOMKINS 2012, 81–113). Na severní straně bylo umístěno služebnictvo, řemeslnické dílny a lisovny oleje. Palác nebudil dojem přílišné monumentality. Vzdušné síně se sloupy, místnosti v několika úrovních, ochozy a světlíky mu dodávaly lehkosti, kterou nenarušovalo ani schodiště na východ od dvora. Toto schodiště je jediným monumentálním prvkem knosského paláce. Sestupovalo se po něm do obytné části, nejlépe zachované a postavené v místech, kde byl značný rozdíl úrovní, protože se tam terén prudce svažuje k východu i jihu. Podle terénních podmínek byl v paláci použit různý počet podlaží, nejpravděpodobněji od dvou do čtyř. Maximální výška palácového průčelí nepřekračovala 12 až 13 metrů (GRAHAM 1987, 23–33). Přesto však palác, který se rozkládal na tak velké ploše a měl plochou střechu, mohl působit jako poměrně nízká stavba. Avšak již z dálky mohl poutat svými barvami. Je totiž nepochybné, že některé konstrukční prvky, stejně tak i některá dekorace, měly podobně živé barvy jako fresky nalezené v prostorách paláce.

Palác v Knossu zabíral kolem 20 000 m².

- Západní nádvoří bylo velkým otevřeným prostorem, vydlážděným kamennými deskami. Tato plocha byla vhodná pro shromáždění velkého davu lidí. Mírně vyvýšené chodníčky, které vedou přes západní nádvoří, se zdají být vhodné pro vedení nějakého

² Obr. 2. Knossos- půdorys.

procesí, nebo k přivádění důležitých návštěv či i obyčejných návštěvníků paláců do západního vchodu (TZORAKIS 2016, 39–44). Tyto chodníčky a spolu s nimi i *kouloures* se dají datovat již do období prvních paláců (MACDONALD 2010, 534).

- Západní vstup, místnost se širokým vchodem, jehož překlad byl podepřen sloupem, zajišťoval přístup do paláce ze západní strany (BETANCOURT 2007, 69–73).
- Procesní chodba, jejíž stěny byly pomalovány procesními freskami v životní velikosti, se stáčela k jihu. Chodba se otáčí v rohu paláce a vede k jižní straně centrálního nádvoří okolo monumentálního schodiště (HOOD 1971, 67–68).
- Monumentální schodiště muselo být hlavním a nejoficiálnější vchodem do reprezentačních prostor nacházejících se v patře nad západním křídlem paláce. O těchto místnostech bohužel nejsou přesné doklady, dochovány jsou pouze stěny přízemí (MACDONALD 2010, 536–537).
- Divadelní oblast, ležící na severozápadě paláce, byla přístupná díky vydlážděné cestě, nazývané královskou. Tato oblast je složena z vydlážděného obdélníkového prostoru s kamennými sedadly po dvou stranách tohoto prostoru. Tento prostor by mohl být ideální pro větší množství lidí, ceremoniál, který nevyžadoval oficiální návštěvu přímo v prostorách paláce (BETANCOURT 2007, 69–73).
- Na severu paláce byl vchod, který po vystoupení po rampě vedl návštěvníky přímo na centrální nádvoří (BETANCOURT 2007, 69–73).
- Sloupová hala na severu paláce sloužila jako zázemí a kuchyň pro místnosti nacházející se v podlaží nad ní, kde byla pravděpodobně umístěna jídelna. Tento velký prostor mohl sloužit jako jídelna pro pořádání velkých banketů a servírování velkých svátečních hostin, možná právě při různých náboženských svátcích (HOOD 1971, 67–72).
- Severní vstupní chodba je vlastně rampou vedoucí do vyšší úrovně, kde se nachází centrální nádvoří. Otevřený portikus na západě této rampy je z části rekonstruován v betonu, tím nám tato rekonstrukce dává představu o typických minojských sloupech, které ovšem původně byly dřevěné. Tyto sloupy se s rostoucí výškou rozšiřují. Tento tvar sloupů poskytuje větší prostor na podlaze a zároveň i větší podporu pro překlady, které na sloupech leží (BETANCOURT 2007, 69–73).
- Centrální nádvoří bylo nejspíše prostorem, kde se odehrávala většina aktivit, které v palácích probíhaly. Každý se zde mohl potkat s každým. Byl to prostor, kde se mohly odehrávat oficiální ceremoniály stejně jako běžné denní práce (TZORAKIS 2016, 59–60).
- Schodiště na západní straně nádvoří zajišťovalo vstup do prostor v patře nad západním křídlem paláce (BETANCOURT 2007, 69–73).

- Trůnní komplex se skládá ze souboru několika místností. Finální přestavba tohoto komplexu je z doby LM III A2. Ale původní podoba tohoto souboru místností mohla pocházet z doby dřívější a to z počátku pozdní doby bronzové. Předsíň s bází pro trůn byla přístupná z centrálního nádvoří. Další místnost má trůn na severní straně místnosti a nachází se zde i obdélníkový prostor ve snížené úrovni. Tento prostor je nazýván lustračním bazénem nebo adytem a nachází se na jižní straně místnosti. Namalování gryfové nalezení na stěnách pochází až z konce pozdní doby bronzové. Rituály nebo jiné aktivity, které zde byly prováděny, byly bezpochyby určeny pouze pro malé množství osob. Muselo tedy jít o soukromé aktivity (TZORAKIS 2016, 65–71).
- Třídílná svatyně byla, jak již název napovídá rozdělena do tří částí a byla nejpravděpodobněji spjata s náboženskými úkony, které v této části paláce probíhaly.
- *Temple repositories* byly kvádrové boxy vysekané do podlahy malé místnosti. Byly naplněny mnoha kultovními předměty s velkou hodnotou (MACDONALD 2010, 537).
- Velké schodiště je vystavěno ve tvaru písmene u. Vede dolů pod úroveň centrálního nádvoří na východní stranu. Zde se nachází výstavní prostory, pečlivě postaveny tak, aby byly chráněny proti vlivům počasí (MACDONALD 2010, 538). Tyto residenční prostory byly nejlepšími v celém paláci. Postavené pro královskou rodinu, nebo pro někoho vysoce postaveného v rámci palácové hierarchie (BETANCOURT 2007, 69–73).
- Hala dvojitě sekery je nazývána podle stejných zednických značek na některých kamenných blocích použitých při stavbě. Tento komplex se skládá ze tří po sobě jdoucích místností a to s orientací od východu k západu. Kolem nich je kolonáda ve tvaru L, ta se táhne kolem jižní a východní strany těchto místností. V některých místnostech je *pier and door* systém. V poslední je mezi sloupy světlík, což je typický prvek minojských paláců. Světlíky zajišťovaly dobré proudění vzduchu a přístup světla. Tímto způsobem se zajišťovala vhodná cirkulace vzduchu během horkých letních dní (TZORAKIS 2016, 74–77).
- Západní sklady byly situovány v přízemí západní části paláce. Během pozdní doby bronzové zde byly potraviny uchovávány ve velkých zásobníkových nádobách zvaných pithoi. Na stěnách skladů bylo nalezeno i množství zednických značek (MACDONALD 2010, 535).

3.1. Phaistos

Prvním kdo zahájil vykopávky lokality, kde se nachází palác Phaistos, byl v roce 1874 italský archeolog Frederico Halbherr s pomocí Luigiho Perniera (LA ROSA 2010, 582). Roku

1908 zde byl nalezen disk z Phaistu, hliněný disk s vyrytým písmem. Názory na jeho dataci se různí. Kromě něho zde bylo nalezeno i množství hliněných administrativních tabulek s lineárním písmem A. Další vlnu výzkumů vedl v letech 1950 až 1971 Doro Levi (DAVARAS 2015, 9–22).

Italští archeologové vykopali podobnou palácovou stavbu, ovšem menšího měřítka, jako palác v Knossu.³ Palác Phaistos leží v jižní části centrální Kréty. Stejně jako Knossos je i tento palác postaven kolem centrálního nádvoří. Jeho rozloha je kolem 8 400 m². Stěny starého paláce byly zasypány a nad nimi vznikla druhá palácová stavba (BETANCOURT 2007, 73). Ze starého paláce zbyly odkryté základy místností na západní části centrálního nádvoří a skupinka tří místností, které pravděpodobně sloužily jako kultovní repositoria, tedy místo určené k ukládání sakrálních předmětů. Pozdější palác měl vchod ze západu. Mohutné schody o šíři 13,5 metrů vedly dvojitým sloupořadím k dalším místnostem a byly spojeny s ústředním nádvořím. To obklopovala ze dvou stran řada pilířů a sloupů. Palác měl také sloupové nádvoří v severozápadní části a dvě vnitřní nádvoří. Podobně jako knosský palác měl dvě řady skladištních prostor na západní straně. Mezi četnými místnostmi, jejichž funkce není vždy zřejmá, vyčlenili Italové dvě nejdůležitější skupiny: obytné prostory na jižní straně a část hospodářskou na straně jihozápadní (LA ROSA 2010, 509–517). Lze soudit, že ta nejreprezentativnější část paláce byla v již nedochovaných vyšších podlažích. Palác v Phaistu se po svém zániku, kolem roku 1400 př. n. l., na rozdíl od knosského paláce, který byl po tomto datu alespoň z části znovu obnoven, již nepozdvihl ze svých trosk. Za pokračování osídlení paláce v Phaistu lze alespoň z části považovat osídlení v Agie Triadě (PRESSOVÁ 1978, 71–76).

- Západní nádvoří je vydlážděnou plochou, velmi vhodnou pro shromáždění velkého množství lidí. Byly zde objeveny dvě vrstvy dláždění. Spodní vrstva se dá přiřadit do období prvních paláců a střední doby bronzové. Druhá, horní vrstva je pak z období druhých paláců. První palác v Phaistu byl větší než palác druhý a horní vrstva dlažby kryje i některé místnosti prvního paláce na západní straně (BETANCOURT 2007, 73–76).
- Velké schodiště vede ze západního nádvoří a zajišťuje opravdu impresivní vstup pro návštěvníky. Na sever od něj je další sada schodů, která tvoří divadelní oblast. Zde by mohli sedět nebo stát návštěvníci a sledovat dění na západním nádvoří (DAVARAS 2015, 9–22).

³ Obr. 3. Phaistos- půdorys.

- Monumentální brána nebo vstup byla tvořena sérií malých místností a sloupy. Tento vchod byl ale nejspíše používán jen druhotně (MCENROE 2010, 49).
- Sklady byly složeny ze dvou řad malých místností nacházející se v přízemí. Mezi nimi byla chodba, která zajišťuje snadný přístup do skladů. Prostory, které byly nad sklady, se nedochovaly (HOOD 1971, 72–75; MCENROE 2010, 49).
- Původně byly místnosti okolo celého centrálního nádvoří. Dnes jsou zachovány stavby pouze na něco více jak polovině obvodu nádvoří (BETANCOURT 2007, 73–76).
- Jihovýchodní roh paláce se sesunul dolů po svahu.
- Fasáda na severní části centrálního nádvoří obsahovala i base sloupů, které obklopovaly hlavní vchod ze severu (BETANCOURT 2007, 73–76).
- Vnitřní zahrada je ze všech stran obklopena sloupy. Tento prostor se nacházel na vysoko položeném místě, výše než je centrální nádvoří a rezidenční oblast (DAVARAS 2015, 9–22).
- Z vnitřní zahrady vede schodiště dolů do části paláce, kde se nacházejí luxusní pokoje. Tyto pokoje jsou na severní straně paláce (BETANCOURT 2007, 73–76).
- Severní rezidenční oblast se skládá z několika místností, propojených *pier and door* systémem a náleží k nim i několik zastíněných teras. Během horkých dní se vzduch ochlazoval ve vnitřní zahradě a skrze schodiště byl studený vzduch hnán do obytných prostor na severu paláce (LA ROSA 2010, 509–517).
- S touto rezidenční oblastí je spojen i výskyt lustračního bazénu či adyta.
- Pece, které byly přizpůsobeny pro velký žár ohně, byly nalezeny na malém otevřeném nádvoří na severovýchodě paláce (DAVARAS 2015, 9–22).
- V paláci bylo i množství světlíků zajišťující ventilaci vzduchu a přístup světla do místností (BETANCOURT 2007, 73–76).
- Residenční čtvrt byla na východě centrálního nádvoří (HOOD 1971, 72–75).

3.2. Malia

Palác Malia byl objeven v roce 1915 řeckým archeologem Josephem Hadzidakisem. Od roku 1922 byl zkoumán francouzskou školou v Athénách s pomocí Řeků (DRIESSEN 2010, 557). Jean Charbonneaux v roce 1930 plně odkryl centrální nádvoří paláce. Po první světové válce pokračovaly výkopy pod vedením Fernanda Chapouthiera a Pierra Demargna, kteří kromě paláce odkrývali i okolní obytné čtvrti (GRAHAM 1987, 42–46). Dalšími osobami, podílejícími se na výzkumu paláce, byly Micheline a Henri van Effenterre, Andre Dessene a Olivier Pelon. Od roku 1988 pokračovali ve výkopech archeologové Alexander Farnoux a Jan Driessen.

Malia se nachází na severním pobřeží střední Kréty, poblíž Knossu. Oblast byla pravděpodobně osídlena již během neolitu. Nálezy poukazují na to, že už v 7. tisíciletí př. n. l. zde byla domestikována pšenice (DRIESSEN 2010, 556–558). Palác ze střední doby bronzové byl zničen katastrofou a stejně jako paláce v Knossu a Phaistu obnoven. Palác v Malii zabíral plochu 7 500 m² (BETANCOURT 2007, 76–78). Centrální nádvoří obklopovaly místnosti různé velikosti, ale rezidenční část byla na západě od něho, kdežto sídliště na východě.⁴ Dvě dílny, z jedné vycházely produkty ze slonoviny, z druhé výrobky měděné, patřily k severozápadní části paláce. Kromě souvislé řady zásobáren byly ostatní skladištní prostory a nevelké dílny na různých místech, což dávalo paláci charakteru velké městské vily. Zdůrazňovaly to ještě dvě řady sýpek v jihozápadním cípu paláce (PRESSOVÁ 1978, 71–76).

Palác měl pravděpodobně ještě jedno podlaží. Pro jeho existenci hovoří síla stěn v západní části nádvoří a předměty, které se sesunuly shora. V paláci byly tři vchody. Dva ve východním křídle a třetí, ten největší, v jižní části. Vedla tam silnice spojující palác s přístavem a mořským pobřežím. Francouzští archeologové dokázali v paláci rozlišit devět různých částí, které působí dojmem izolovaných komplexů, s oddělenými vchody z nádvoří nebo z vnější strany. Do jediného celku byly propojeny díky stěnám paláce. Tato skutečnost by mohla podporovat teorii Arthura Evanse o tom, že paláce, podobně jako i ten v Knossu, vznikl postupnou kumulací obytných bloků do jednoho velkého celku, tedy paláce. Jejich osvětlení si vyžádalo pečlivé rozmístění dveří, oken a sloupů (GRAHAM 1987, 42–46). Čtyřhranné pilíře a sloupy na kamenných patkách jsou v paláci často se opakujícím motivem. Centrální nádvoří vroubí na severní i východní straně sloupy. Dál na sever byl hypostyl. Dvě období palácové architektury lze v Malii snadno rozlišit u severní brány, kde se zachovaly zbytky dvou sloupořadí nad sebou. Před ním a na vnější straně se rozkládalo nevelké vydlážděné prostranství. Kolem roku 1450 př. n. l. život v paláci, ostatně jako na většině podobných lokalit, zanikl (DRIESSEN 2010, 562–563).

- Jižní vchod, sestávající se z předsíně, vede přímo do jihozápadního rohu centrálního nádvoří (BETANCOURT 2007, 76–78).
- Centrální nádvoří je vydlážděnou obdélníkovou prostorou, velmi vhodnou pro setkávání velkého množství lidí (BETANCOURT 2007, 76–78).
- Malé místnosti na severní straně západní části od centrálního nádvoří nejspíše sloužily ke kultovním účelům.

⁴ Obr. 4. Malia- půdorys.

- Schody na západní straně centrálního nádvoří vedly do vyššího patra, tam jsou předpokládány důležité místnosti.
- Sloupová hala má strop podepřený pilíři, které jsou sestaveny z kamenných bloků a mají na sobě i nějaké zednické značky (BETANCOURT 2007, 76–78).
- Na západní straně v přízemí byly umístěny také poměrně velké sklady, pocházející již z období prvních paláců (DRIESSEN 2010, 562).
- Na jihovýchodě paláce je umístěno 8 zásobnicových jam (DRIESSEN 2010, 563).
- Schodiště do tvaru U je umístěno na severovýchodě centrálního nádvoří a vedlo pravděpodobně do velké místnosti nad sloupovou halou, která měla sloužit jako jídelna a svou rozlohou byla vhodná k zajištění hostiny pro velké množství lidí (BETANCOURT 2007, 76–78).
- Severní vchod vede přímo do severovýchodního rohu centrálního nádvoří.
- Východní sklady se skládají ze šesti dlouhých místností otevřených do chodby vedoucí ze severu na jih. Tato chodba zajišťovala přístup do těchto skladů (GRAHAM 1987, 42–46).
- Výstavní místnosti v severozápadní části paláce byly postaveny z pečlivě opracovaných kamenných kvádrů, se zednickými značkami. Tento prostor byl ventilován pomocí *pier and door* systému. Tato část paláce by se dala považovat za rezidenční čtvrt, která mohla být obývána nejvýše postavenými osobami paláce (BETANCOURT 2007, 76–78).

3.3. Kato Zakros

Lokalita byla nejprve kopána D. G. Hogarthem, členem britské archeologické školy v Athénách a to v roce 1901. Při jeho výzkumu bylo objeveno 12 obytných domů. V roce 1961 vykopávky obnovil Nikolaos Platon. Při nich uskutečnil objev paláce. Na této lokalitě bylo nalezeno i několik hliněných tabulek s lineárním písmem A. Palác v Zakru měl mnoho společných rysů s palácovými stavbami v Knossu, Mallii i Phaistu. Jde především o centrální nádvoří, boční křídla, řadu místností v přízemí i ve vyšších podlažích, skladiště s pithoi, světlíky, sloupy a pilíře. Objevitel této stavby N. Platon se domnívá, že palác v Zakru zabíral původně plochu kolem 8000 m² a měl něco kolem 250 až 300 místností.⁵ Podařilo se rozeznat obytné, reprezentanční, kultovní, řemeslnické a hospodářské prostory i archiv s tabulkami s lineárním písmem A. Poprvé narazili archeologové na palácovou kuchyni (PLATON 2010, 509). Ta byla umístěna v severním křídle a měla ohniště, na jehož popelu stál v okamžiku objevení velký hliněný hrnec,

⁵ Obr. 5. Kato Zakros- půdorys.

a na podlaze se válely zvířecí kosti. V sousední místnosti se našlo značné množství kuchyňských hliněných nádob. Ve východním křídle, kde se podle domněnky N. Platona nacházely komnaty vládce, se zachoval bazén na koupání nebo ke kultovním účelům, zásobovaný vodou z pramene, který tam doposud vytéká. V ostatních palácích se zatím nic podobného nenašlo. Bazén v Zakru má kruhový půdorys a byl umístěn ve čtvercové místnosti (PRESSOVÁ 1978, 71–76). Palác byl postavený kolem roku 1600 př. n. l. a byl zničen zhruba v roce 1450 př. n. l., tedy ve stejné době jako ostatní centra. V Zakru, podobně jako v mnohem dříve objeveném Amnisu na severu Kréty, se potvrzuje domněnka řeckého archeologa S. Marinatose, že příčinou zániku byl především výbuch sopky na ostrově Théra. Na mnoha místech leží spousty lávových úlomků. Zdá se, že po prvních otřesech se obyvatelé rozhodli opravit škody, povolali zedníky a tesaře. Jejich nářadí se našlo zachované v několika místnostech. Další události dostaly pravděpodobně tak tragický spád, že veškeré pokusy o záchranu palácové stavby se ukázaly jako nereálné. Nebezpečí ohrožovalo i obyvatelstvo (HOOD 1971, 65–67).

Zvláštní zdůraznění si zasluhuje i fakt, že po živelné katastrofě nebyl palác vyloupen. Téměř v každé místnosti se zachovaly neobyčejně hodnotné umělecké výtvořy i předměty materiální kultury. Zakros mělo veškeré předpoklady, aby využilo cenné importované suroviny, které procházely na krétském východě přístavem, než dorazily do dalších míst. V Zakru byly nalezeny dílny, odkud zase vycházely výrobky ze slonoviny, horského křišťálu nebo dokonce fajánsu (PLATON 2010, 509–513).

- Velká místnost u severní strany centrálního nádvoří byla pravděpodobně kuchyní. Jídelna se nacházela nad ní. Bylo zde nalezeno množství zvířecích kostí a nádoby používané na skladování vína a olivového oleje (HOOD 1971, 65–67).
- Nejreprezentativnější prostory se nacházejí na západ od centrálního nádvoří.
- Za nimi se nachází série místností určených na rituální potřeby, včetně svatyně a velkého lustračního bazénu.
- V patře nad tímto západním křídlem se nejspíše nacházely skladovací prostory určené pro uchovávání kovových předmětů (PLATON 2010, 509–513).
- Obytné prostory jsou, stejně jako v Knossu, umístěny na východní straně.
- Na východní straně se také nachází čtvercový prostor, uvnitř kterého je kruhový bazén.
- Jeden z hlavních vchodů do paláce je ze severní strany. Tento vchod spojoval palác s cestou vedoucí k přístavu (HITCHCOCK 2010, 194). Další potom z jihu. Vedle tohoto vchodu se nachází několik místností, pravděpodobně jde o sklady (PRESSOVÁ 1978, 71–76).

4. Společné znaky minojských paláců

4.1. Centrální nádvoří- *Central Courts*

Nejvýraznějším společným rysem minojských paláců jsou bezesporu centrální nádvoří. Jde o dlážděný obdélníkový, nezastřešený prostor. Ve většině případů je podobné velikosti, jen palác v Zakru má menší rozměry. Proporce nádvoří však byly vždy zachovány, jedná se o poměr 2: 1 (MCENROE 2010, 84–85). To je poměrně překvapivé. Dalo by se očekávat, že kvůli rozdílným rozměrům a rozloze všech paláců by se měly i rozměry centrálních dvorů všech paláců lišit (DAVIS 1987, 157–161). Zajímavá je proto otázka, jakou funkci měla tato nádvoří. Pro odpověď, že by tyto centrální dvory mohly sloužit i pro kultovní účely, které vyžadovaly určitá pravidla, hraje i fakt, že orientace těchto nádvoří byla vždy stejná.

Podle J. W. Grahama se tato centrální nádvoří užívala při náboženských slavnostech a to pro rituální hry, při kterých se skákalo přes býka. Tato činnost je nalezena na minojských nástěnných malbách a také na minojských pečetidlech. Před výstavbou těchto prostor mohla být k podobným účelům používána i jiná místa. Jde především o společné hrobky a dále místa přírodního charakteru jako jsou jeskyně, kopce a horské vrcholky (TOMKINS 2010, 73–74). Tato teorie by mohla být vyvrácena faktem, že dlážděný prostor je naprosto nevhodným pro běh býků. Z toho důvodu se například ve španělských arénách nikdy nepoužívá dlažba, ale podlaha arény je pokryta pískem. Dalším problémem je i to, že obdélníkový tvar nádvoří je zcela nevhodný pro takovéto hry. Mohlo by to být velice riskantní pro bezpečí akrobatů. Na nádvořích není také žádný prostor pro diváky. Graham argumentuje tím, že někteří diváci stáli na balkonech a galeriích nacházejících se ve vyšších patrech domů, stojících okolo centrálního nádvoří. Ostatní potom mohli stát rovnou na centrálním dvoře a od nebezpečné podívané byli chráněni dřevěným zábradlím (GRAHAM 1987, 73–83). Takové dřevěné zábradlí by ale jistě nebylo značnou ochranou proti tak silnému zvířeti, jako je býk. Navíc pokud by bylo skoro celé nádvoří rezervováno pro tuto podívanou, kapacita nádvoří by byla značně omezena. To by znamenalo, že tato podívaná byla určena jen pro tu nejvyšší minojskou elitu a obyčejný lid by byl vyloučen z jedné z nejzajímavějších událostí, co se během doby bronzové na Krétě děly (MANNING 2008, 105–120). Nejpodivnější věcí, která by při pravdivosti této teorie hodně vyčnívala, je právě orientace centrálního nádvoří. Toto uspořádání podle světových stran napovídá spíše nějakému hlubšímu významu. Podle nádvoří by se dále dalo plánovat celé rozvržení paláce. Centrální dvůr může být počátečním bodem pro výstavbu paláce (MARINATOS 1993, 43–46).

Podle archeologických důkazů, ostatně již od Evanse, je západní křídlo, západní fasáda palácového nádvoří, považována za posvátnou část. Předměty přiřazené k určitým kultovním aktivitám byly nalezeny v západní části paláce v Knossu, Phaistu i Malii (MCENROE 2010, 86). Nejpozoruhodnější případ však pochází z paláce Zakros. Tam se západní křídlo našlo prakticky nevykradené. Bylo zde objeveno mnoho kultovních nádob, nástrojů a dalších doplňků, které podporují i Evansovu teorii o tom, že jde o kultovní část paláce. Ačkoliv nejsilnější důkazy kultovní činnosti byly nalezeny v západních křídlech, Evans našel i výstavní prostory ve východní části. Tak či onak, centrální nádvoří bylo orámováno množstvím výstavních prostor, které mohly sloužit ke kultovním účelům (EVANS 1921, 325–385).

To společně s faktem, že rozložení centrálního dvora bylo plánované, dává domněnku, že celé centrální nádvoří muselo mít nějaký symbolický význam.

4.2. Západní nádvoří- *West courts*

Každý palác má podél své západní fasády velký dlážděný prostor. Je jisté, že tato architektonická struktura byla v minojských palácích přítomna již během prvního palácového období a svou přítomnost si udržela i do období druhých paláců. Hlavním znakem západního nádvoří bylo, že tento prostor byl otevřen ven do osídlení rozprostírajícího se kolem paláce. Tato otevřenost mohla být velmi vhodná pro komunikaci paláce s okolním obyvatelstvem. Velikost těchto nádvoří ukazuje na to, že tento prostor byl velmi vhodný pro setkání většího množství lidí. V období prvních paláců byly na těchto nádvořích umístěny velké zásobníkové jámy. Díky umístění těchto zásobníkových jam je možné, že suroviny uložené v nich byly volně přístupné pro obyvatelstvo okolo paláců, i když patně tyto zásoby zůstávaly pod kontrolou paláců (RUTTER 2011).

V palácích v Knossu, Phaistu a Malii jsou na západních nádvořích nalezeny chodníčky, které nejspíše byly určeny pro nějaké procesí. Ve všech případech se tyto chodníčky vyhýbají zásobníkovým jamám a vedou poměrně blízko nich. Přítomnost procesního chodníčku a zásobníkových jam pohromadě může značit to, že se na západních nádvořích odehrávaly slavnosti spojené s určitým kultem zemědělství. Mohlo jít o oslavu žní nebo něco na podobný způsob. V novopalácovém období zásobníkové jámy, s výjimkou paláce v Malii, zanikly a skladovací prostory byly přesunuty do vnitřních prostor paláce (BETANCOURT 2007, 69–73).

Pokud jde o orientaci samotného západního nádvoří, tak ta může být samozřejmě spojena se samotným slunečním cyklem. Západ je ve většině kultur považován za říši mrtvých.

Dokonce i v případě křesťanských kostelů je západní strana spojena se smrtí. Nedá se předpokládat, že by měl stejný význam i na minojské Krétě, ale nelze to vyloučit. Mohlo zde existovat určité spojení mezi kultem mrtvých a zemědělskou plodností. To není úplně nepravděpodobné vzhledem k tomu, že mnoho kultur, na sebe navzájem nezávislých, právě spojuje ve svém náboženském životě kult mrtvých s kultem zemědělství (MARINATOS 1993, 46–48).

4.3. Zásobnicové jámy- *Kouloures*

Tyto válcovité struktury, vyzděné z kamenů, zažívaly svůj největší rozkvět v období prvních paláců. Bývají interpretovány různým způsobem, jako cisterny, suché studny, sýpky nebo také jako jámy pro posvátné stromy (MCENROE 2010, 177). V Knossu jsou zachovány tři a to v jižní části západního dvora. V Phaistu je počet dochovaných zásobnicových jam o jednu větší a nachází se na stejném místě jako v Knossu. V těchto dvou případech byly *kouloures* používány pouze v období prvních paláců. V Malii je zásobnicových jam osm, uspořádaných ve dvou řadách. Tyto byly používány i v novopalácovém období, ačkoliv datace jejich výstavby je nejasná. Výrazným rysem, který je pro tyto zásobnicové jámy společný, je umístění před budovou paláce. Tato skutečnost naznačuje, že vedle praktického využití měly i nějaký symbolický význam (STRASSER 1997, 73–100).

4.4. Skladovací místnosti- *Magazines*

Značné množství plochy paláce je věnováno místnostem, které zajišťovaly skladování potravin. Pokud bychom vycházeli z toho, že paláce sloužily nějakému kultovnímu účelu, tak tyto skladovací prostory musely být určeny k nějaké druhotné funkci, kterou by minojské paláce mohly mít.

Skladovací prostory byly umístěny ve většině případů v západním křídle paláce. Je poměrně zřejmé, že skladovací prostory umístěné tam byly určeny pro přebytky produkce. Blízkost jejich stěn zajišťovala dobrou podporu pro místnosti, které se nacházejí nad nimi (MCENROE 2010, 86). Tyto přebytky mohly být spotřebovávány při veřejných banketech, jako rezerva, která by byla použita v případě nouze, nebo jako platidlo za určité služby. Nebo to mohla být také kombinace všech těchto možností (RUTTER 2011).

Tyto prostory svědčí o dalším důležitém aspektu, které minojské paláce měly, a to je aspekt hospodářský. Minojské paláce musely mít neodmyslitelně i tuto funkci. Další ekonomické aktivity mohly být spojeny s výrobou luxusního zboží. Koncentrace nástrojů, surovin i to, že se v palácích nacházely dílny, svědčí o tom, že paláce byly i určitými výrobními centry.

Byly zde nalezeny i suroviny dovezené ze zahraničí. Paláce evidentně fungovaly i jako centra obchodu (GRAHAM 1987, 129–137).

K hospodářské funkci minojských paláců musí neodmyslitelně patřit i určitá administrativa. Ta byla na vysoké úrovni, o čemž svědčí nález mnoha administrativních tabulek s lineárním písmem A. Je tedy jasné, že tyto paláce měly silnou hospodářskou funkci. Mnoho lidí si myslí, že právě toto byla hlavní funkce paláců. Jakým způsobem by ale elita ovládající minojské paláce zajišťovala svou autoritu? Je třeba si uvědomit, že v minojských palácích bylo nalezeno množství kultovních předmětů a náboženských symbolů. Pokud jde o Knossos, tak v západním křídle, kde byly umístěny skladovací prostory, bylo na stěnách nalezeno množství vyrytých náboženských symbolů. To by indikovalo to, že tyto prostory byly od počátku dávány pod patronát božstev. V ostatních palácích, Phaistu a Malii, jsou na tom sklady podobně. Nejspíše existuje i určité spojení mezi palácovými sklady a *pillar crypts*. Tyto pilířové krypty nesou podobné zednické značky na svých pilířích, jako byly nalezeny na stěnách ve skladech. Většinou jde o zobrazení dvojité sekery (MARINATOS 1993, 48–50).

V paláci v Zakros byly ve skladech v západním křídle, bezprostředně sousedících se západními svatyněmi, nalezeny kultovní nádoby, nádoby na libaci a džbány zdobené florálními a mořskými motivy. Kultovní předměty a obyčejná úroda od krétských zemědělců zde byly uskladněny společně. To by mohlo být z toho důvodu, že oba tyto typy předmětů byly užívány společně a to při různých festivalech, kde by mohla být oslavována úroda (MARINATOS 1993, 48–50). Mohlo jít o poděkování za úrodný rok nebo i prosby o to, aby další rok byl stejně úspěšný jako ten předchozí. Pro Minojce muselo být důležité skladovat potraviny pod patronátem bohů. Šlo jistě o to, že všichni chtěli svou úrodu uchovávat pod kontrolou. Kde by mohla být bezpečněji a nezištněji uložena než pod patronátem božstva?

4.5. Lustrační bazén- *Lustral Basin*

Tento typ architektonické struktury, kterou nazýváme lustračním bazénem, se skládá z obdélníkového prostoru, který je zapuštěný pod úroveň podlahy (MCENROE 2010, 177). Z toho důvodu se pro označení tohoto prostoru používá termínu bazén. Tento prostor byl přístupný po schodišti ve tvaru písmene L. Výskyt lustračních bazénů není omezen pouze na minojské paláce. Jejich výskyt můžeme doložit i v některých minojských domech ve východní a centrální Krétě. Nejde zde ale o obyčejné osídlení. Jedná se o domy, které lze přiřadit vyšší majetkové třídě (ADAMS 2007, 360–394).

J. W. Graham navrhl, že lustrační bazény byly používány jako koupelny, i když příležitostně mohly být využívány i pro kultovní účely. N. Platon vycházel z toho, že mnohé lustrační bazény byly doopravdy koupelnami, ale vyvinuly se z nich lustrační bazény, které byly v palácích používány k náboženským obřadům (MARINATOS 1993, 77–83).

Důvod, proč jsou lustrační bazény zapuštěny, je ten, že zapuštěný prostor měl zajišťovat dostatek soukromí pro koupajícího se a také jistou ochranu proti průvanu (HITCHCOCK 2010, 190–195).

Proti této teorii by ale mohl svědčit fakt, že tyto lustrační bazény nemají žádný odtok. Minojci měli často velmi dobře rozvinutý kanalizační systém (MCDONALD 2010, 535). Kdyby si někdo dával takovou práci s vybudováním zapuštěného bazénu, nebylo by už tak složité, aby tento bazén napojili na kanalizaci (NORDFELDT 1987, 187–194). Z jakého důvodu by tedy tyto bazény nebyly připojeny na kanalizační systém, když často vedl v těsné blízkosti těchto lustračních bazénů, minojských koupelen (GRAHAM 1987, 99–108).

Graham připouští, že normální praktické využití se mohlo v určitých situacích snoubit s využitím kulturním. Při koupeli mohlo jít jak o očistu těla, tak i o očistu duše. Kombinace kultovní a praktické funkce je vhodným řešením dilematu, který ohledně funkce této architektonické struktury existuje (GRAHAM 1987, 99–108). Je ale možné, že termín bazén je poněkud zavádějící, možná v nich neprobíhalo nic spojeného s vodou. Ve spojení se zapuštěnými bazény bylo nalezeno i mnoho kultovních předmětů. To svědčí o tom, že v těchto prostorách probíhaly nějaké náboženské obřady. Při těchto obřadech ale vůbec nemusela být používána voda (MARINATOS 1993, 77–83).

V případě Knossu se lustrační bazén nacházel v komplexu místností souvisejících s trůnním sálem. Evans dospěl k názoru, že celý prostor sloužil k iniciačním obřadům, při kterých byli zasvěcováni ti, kdo chtěli vstoupit do paláce (NORDFELDT 1987, 187–194). V Knossu by se dalo těmto iniciačním obřadům přihlížet z galerie, která mohla být umístěna nad lustračním bazénem, přístupná měla být skrze schodiště nacházející se v blízkosti komplexu místností kolem trůnního sálu. Ne všechny lustrační bazény však mají podobná schodiště, která by mohla zajišťovat přístup pro diváky do galerií (TZORAKIS 2016, 70–71). Nejstarší nalezený lustrační bazén v Malii, stejně tak i v Zakru, měly místo galerie, ze které by se dalo sledovat dění tam, okna. Lustrační bazény jsou většinou opatřeny nějakou předsíní. Tato architektonická struktura je také spojována s osobitým minojským vynálezem a tím je *pier and door* systém.

4.6. *Pier and door system*

Pier and door systém dokáže rozdělovat velkou místnost pomocí systému dřevěných pilířů na několik menších celků. Tento systém vhodně proměňuje místnost podle potřeby, podle toho, na co se místnost zrovna využívá, zda je vhodné vidět to, co se děje ve vedlejší místnosti nebo ne (MCENROE 2010, 177). Po pádu minojských paláců byl tento stavební prvek zcela opuštěn. Možná tento stavební prvek byl používán kvůli bránění povětrnostním podmínkám (HITCHCOCK 2010, 190–195). Nejspíše šlo o kombinaci zmírnění klimatických podmínek na Krétě a potřeby soukromí v určitých chvílích (GRAHAM 1987, 85–88). Funkce *pier and door* systému může být čistě praktická, tudíž mohla být použita v domácím kontextu i v souvislosti s koupelnou. Pokud ovšem lustrační bazén souvisel s náboženskými účely, tak *pier and door* systém, pravidelně se vyskytující s lustračním bazénem, může též úzce souviset s kultovními obřady. Otevření všech prostor najednou mohlo vyvolat poměrně dramatický efekt, což by bylo při kultovních úkonech nejspíše velmi žádoucí (MARINATOS 1993, 83–87).

4.7. *Pillar Crypts*

Tento typ minojské svatyně byl pojmenován Evansem již během jeho výkopů v Knossu, kde se jedná se o suterénní prostor s jedním nebo více pilíři, na kterých byly nalezeny četné zednické značky. Ten nepochyboval o tom, že tyto prostory jsou určeny pro kult a dokonce viděl v zednických značkách na stěnách jisté neikonické označení bohů. Většina z nich byla ale využívána jako skladiště (MCENROE 2010, 177). Vždy jde o velmi temnou místnost v suterénu nebo v přízemí (MARINATOS 1993, 87–98). V Knossu i v Malii se nachází tyto místnosti v západním křídle paláce (RUTTER 2011).

4.8. Divadelní oblast- *Theatral Area*

Ačkoliv není žádný jistý důkaz o tom, jakou funkci tato část paláce měla, předpokládá se, že byla vhodná pro umístění a usazení velkého počtu diváků. Společenské aktivity, které v této oblasti probíhaly, mohly být náboženského ale i profánního rázu. V Knossu je divadelní část umístěna v severozápadním rohu paláce (TZORAKIS 2016, 93–101). V Phaistu je umístěna v severní části západního nádvoří. V Malii ani Zakru není tato struktura nalezena (RUTTER 2011).

5. Závěr

Minojské paláce jsou bezesporu dominantou doby bronzové na Krétě. Ať už byl prvotní důvod pro jejich vznik jakýkoli, je jasné, že si po dobu svého trvání udržovaly hospodářskou, administrativní a náboženskou funkci. O tom svědčí mnoho nálezů, ať jde o nálezy zásobnicových nádob, hliněných tabulek s lineárním písmem A nebo četných kultovních předmětů. Cílem této práce bylo představení minojských paláců jako architektonických celků, které vznikaly pro určitou náboženskou autoritu, která se na Krétě v průběhu doby bronzové zformovala. Tyto celky byly budovány podle určitých pravidel, alespoň pokud budeme vycházet z podoby druhých paláců, které byly znovu vybudovány po přírodní katastrofě. Při přestavbě se mohla plně projevit pravidla pro architektonickou strukturu paláců, která se v období mladších paláců teprve ustanovovala. Tato pravidla by mohla svědčit právě o tom, že paláce nebyly využívány jako sídla panovníků, nýbrž podobně jako středověké kláštery, jako sídlo pro kněze a centrum kultury a vzdělanosti. Podobně jako středověké kláštery byly i paláce na Krétě hospodářsky činnými.

Architektonické paralely jsou v palácích poměrně dobře pozorovatelné. Nejvýraznějším prvkem, který spojuje Knossos, Phaistos, Malii a Kato Zakros, je bezesporu velké centrální nádvoří. Samotné velmi velkorysé rozměry každého centrálního nádvoří napovídají tomu, že bylo určeno pro velký počet lidí. Bylo by tedy ideální k provádění náboženských festivalů. Na centrálním nádvoří by se pohodlně mohla k účasti na těchto festivalech připojit většina okolního obyvatelstva.

Podobně tomu bylo nejspíše i v případě nádvoří západního. Toto nádvoří je ale ještě těsněji svázáno pravidly pro svou podobu. Přítomnost vyvýšených chodníků vedoucích přes tento prostor poměrně jasně napovídá, že tyto chodníčky musely sloužit k nějakým oficiálním ceremoniím nebo náboženským obřadům. Na západním nádvoří muselo tedy jít o specifitější ceremoniály, než ty, které se odehrávaly na nádvoří centrálním. Ve spojení s *kouloures*, které se nacházejí v některých případech přímo na západním nádvoří, v jiném v jeho blízkosti, je pravděpodobné, že západní nádvoří bylo určeno pro rituály spojené se zemědělstvím. Pokud budeme brát v úvahu i umístění tohoto nádvoří v rámci světových stran, tak umístění na západě by mohlo napovídat zase určité spojitosti s kultem zemřelých. Kombinace kultu zemřelých a zemědělství je u mnoha národů, primitivních ale i u vyspělých společností, velmi častá. V těchto případech se jedná o důležitý kult. Proto by západní nádvoří mělo hrát v životě paláce nejspíše důležitější roli než centrální dvůr. To, že tento prostor není uzavřený zdmi paláce,

mohlo navíc dávat každému možnost pro účast na dění, které se na tomto nádvoří odehrávalo. K podobným podívaným, jaké probíhaly na centrálním nádvoří, byla s velkou pravděpodobností určena i divadelní oblast. Tu můžeme nalézt v severozápadní části paláce Knossu a Phaistu.

S náboženskou funkcí paláců úzce souvisí také *lustral basin*. V případě tohoto architektonického prvku, který nacházíme ve všech palácích, však už nemohlo jít o činnost, která by byla určena pro širokou veřejnost. Nejspíše šlo o prostor, který byl určen pouze obyvatelům paláce. Poměrně dobrým vysvětlením *lustral basins* by bylo tvrzení, že v těchto bazéncích probíhaly zasvěcovací rituály pro nově příchozí členy palácového sboru.

Hospodářskou funkci paláců nám dokládají již zmíněné *kouloures* ale také *magazines*, nalezené v každém z paláců. Je jasné, že tak velká centra by nemohla fungovat bez místností určených pro uskladnění věcí potřebných pro chod paláce. Ale tyto místnosti jsou často diskutovány v souvislosti s teoriemi, které se zabývají vznikem minojských paláců. Několik z nich se opírá o to, že paláce vznikly z důvodu, aby zde byly uchovávány suroviny, které okolní obyvatelstvo nahromadilo a nebylo schopné je v danou dobu spotřebovat. Pokud jde ale o to, kdo na tyto přebytky měl dohlížet, zde se už názory liší.

Minojské paláce jsou v této práci představeny jako centra, která vznikla pro uskladnění zemědělských přebytků. Ovšem tyto přebytky nebyly kontrolovány profánní krétskou elitou, ale byly dávány pod patronát náboženských autorit. O tom, že paláce sloužily náboženským účelům, svědčí právě pravidla v architektuře, která se v jednotlivých palácích opakují. Fakt, že po přírodní katastrofě byla tato centra obnovena, je dokladem toho, že si nejspíše paláce navzájem nekonkurovaly, ale spolupracovaly spolu. Pokud by byly sídlem nějaké světské elity, tak by přírodní katastrofa dávala dobrý prostor pro to, aby jedna z těchto elit mohla ovládnout celý ostrov. Ale to, že tato centra byla obnovena všechna, značí to, že takováto elita minojské paláce neobývala. Společně s opakujícími se architektonickými prvky, u kterých se dá ve většině případů říci, že jsou určeny k náboženským účelům, se dá nahlížet na minojské paláce především jako na sídla, kde byl soustředěn duchovní život Kréty v době bronzové.

6. Seznam použité literatury

ADAMS, E. 2007: Approaching Monuments in the Prehistoric Built Environment: New Light on the Minoan Palaces. *Oxford Journal of Archaeology*. 360–394.

ARISTOTLE, Politics, získáno 30. května 2018 z URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0057>

ARISTOTELES, Pol. Překl. A. Kříž. In: Politika. Praha 1998.

BETANCOURT, P. P. 2007: Introduction to the Aegean Art. Philadelphia.

CLINE, E. H. ed. 2010: The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean. Oxford.

DAVARAS, C. 2015: Phaistos- Hagia Triada- Gortyn: Brief Illustrated Archaeological Guide. Athens.

DAVIS, E. 1987: The Knossos Miniature Frescoes and the Function of the Central Courts. In: HÄGG, R. – MARINATOS, N. (eds.): The Function of the Minoan Palaces, Stockholm, 157–161.

DICKINSON, O. 1994: The Aegean Bronze Age. Cambridge.

DRIESSEN, J. 2010: Malia. In: CLINE, E. H. (ed.): The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean, Oxford. 556–570.

DRIESSEN, J. – SCHOEP, I. – TOMKINS, P. eds. 2012: Back to the Beginning: Reassessing Social and Political Complexity on Crete during the Early and Middle Bronze Age. Oxford.

EVANS, A. 1921: The Palace of Minos at Knossos: The neolithic and early and middle minoan Ages. London.

GAMBLE, C. 1981: “Social Control and the Economy,“. In: SHERIDAN, A. – BAILEY, G. (eds.): Economic Archaeology, Oxford, 215–229.

GRAHAM, J. W. 1962: *The Palaces of Crete*. Princeton.

HAGG, R. – MARINATOS, N. eds. 1987: *The Function of the Minoan Palaces*. Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 10 – 16 June 1984. Stockholm.

HALSTEAD, P. 1981: "From Determinism to Uncertainty: Social Storage and the Rise of the Minoan Palace,". In: BAILEY, G. – SHERIDAN, A (eds.): *Economic Archaeology*, Oxford, 187–213.

HALSTEAD, P. 1988: "On Redistribution and the Origin of Minoan-Mycenaean Palatial Economies,". In: FRENCH, E. B. – WARDLE, K. A. (eds.): *Problems in Greek Prehistory*, Bristol, 519–530.

HITCHCOCK, L. A. 2010: *Minoan Architecture*. In: CLINE, E. H. (ed.): *The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean*, Oxford. 189–199.

HOOD, S. 1971: *The Minoans: Crete in the Bronze Age*. London.

LA ROSA, V. 2010: *Phaistos*. In: CLINE, E. H. (ed.): *The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean*, Oxford. 509–517.

MANNING, S. W. 2008: *Formation of the Palaces*. In: SHELMERDINE, C. W. (ed.): *The Aegean Bronze Age*, New York. 105–120.

MARINATOS, N. 1993: *Minoan religion: Ritual, image, and symbol*. Columbia.

MACDONALD, C. 2010: *Knossos*. In: CLINE, E. H. (ed.): *The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean*, Oxford. 529–542.

MCENROE, J. C. 2010: *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*. Austin.

- NORDFELDT, A. 1987: Residential quarters and lustral basins. In: HÄGG, R. – MARINATOS, N. (eds.): *The Function of the Minoan Palaces*, Stockholm, 187–194.
- PLATON, L. 2010: Kato Zakros. In: CLINE, E. H. (ed.): *The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean*, Oxford. 509–517.
- PRESSOVÁ, L. 1978: *Stará Kréta*. Praha (originál Varšava 1972; překlad J. Vlášek)
- RENFREW, C. 2004: “Rethinking The Emergence,”. In: BARRETT, J. C. – HALSTEAD, P. (eds.): *The Emergence of Civilisation Revisited*, Oxford, 257–274.
- RUTTER, J. 2011: *Aegean Prehistoric Archaeology*. Dostupné online: <<http://www.dartmouth.edu/~prehistory/aegean/>> (navštíveno 30/05/2018).
- SHELMERDINE, C. W. ed. 2008: *The Aegean Bronze Age*. New York.
- SHAW, M. 2004: The priest-king fresco from Knossos: man, woman, priest, king or someone else? In: CHAPIN, A. (ed.): *Charis: Essays in Honor of S. A. Immerwahr*. *Hesperia Supplement* 33, Princeton, 65–84.
- SCHOEP, I. 2010: The Minoan ‘Palace-Temple’ Reconsidered: A Critical Assessment of the Spatial Concentration of Political, Religious and Economic Power in Bronze Age Crete. *Journal of Mediterranean Archaeology* 23/2, 219–244.
- STRASSER, T. F. 1997: Storage and State on Prehistoric Crete: The Function of the Koulouras in the first Minoan Palaces. *Journal of Mediterranean Archaeology* 10. 1. 73–100.
- TOMKINS, P. – SCHOEP, I. 2010: Crete. In: CLINE, E. H. (ed.): *The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean*, Oxford. 66–82.
- TOMKINS, P. 2012: Behind the Horizon: Reconsidering the Genesis and Function of the First Palace at Knossos. In: DRIESSEN, J. – SCHOEP, I. – TOMKINS, P. (eds.): *Back to the Beginning: Reassessing Social and Political Complexity on Crete during the Early and Middle Bronze Age*, Oxford. 32–80.

TZORAKIS, G. 2016: *Knossos: a New Guide to the Palace of Knossos*. Hesperos Editions. Athens.

VAN ANDEL, T. H. – RUNNELS, C. N. 1988: “An Essay on the ‘Emergence of Civilization’ in the Aegean World. *Antiquity* 62, 234–247.

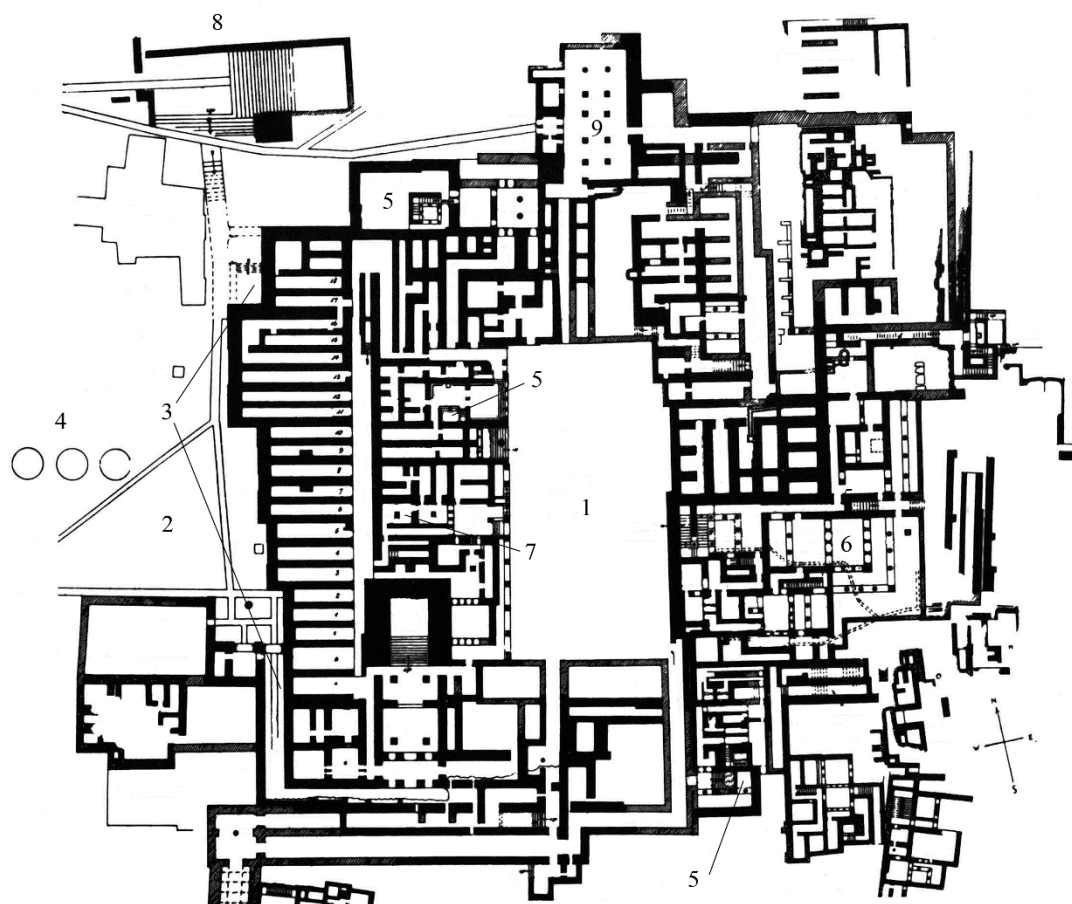
WARREN, P. M. 1987: “The Genesis of the Minoan Palace”. In: HÄGG, R. – MARINATOS, N. (eds.): *The Function of the Minoan Palaces*, Stockholm, 47–56.

Příloha 1.

KRÉTA	KYKLADY	ŘECKÁ PEVNINA
EM I	EC I	EH I
EM II	EC II	EH II
EM III	EC III	EH III
MM IA	MC - EARLY - LATE	MH
MM IB		- EARLY
MM IIA		- MIDDLE
MM IIB		- LATE
MM IIIA - B		
LM IA	LC I	LH I
LM IB	LC II	LH IIA
LM II		LH IIB
LM IIIA1	LC III	LH IIIA1
LM IIIA2	- EARLY	LH IIIA2
LM IIIB	- MIDDLE	LH IIIB1
		LH IIIB2
LM IIIC	- LATE	LH IIIC
SUBMINOAN		SUBMYCENAEAN

Obr. 1. Chronologická tabulka (autor: Anna Peterková).

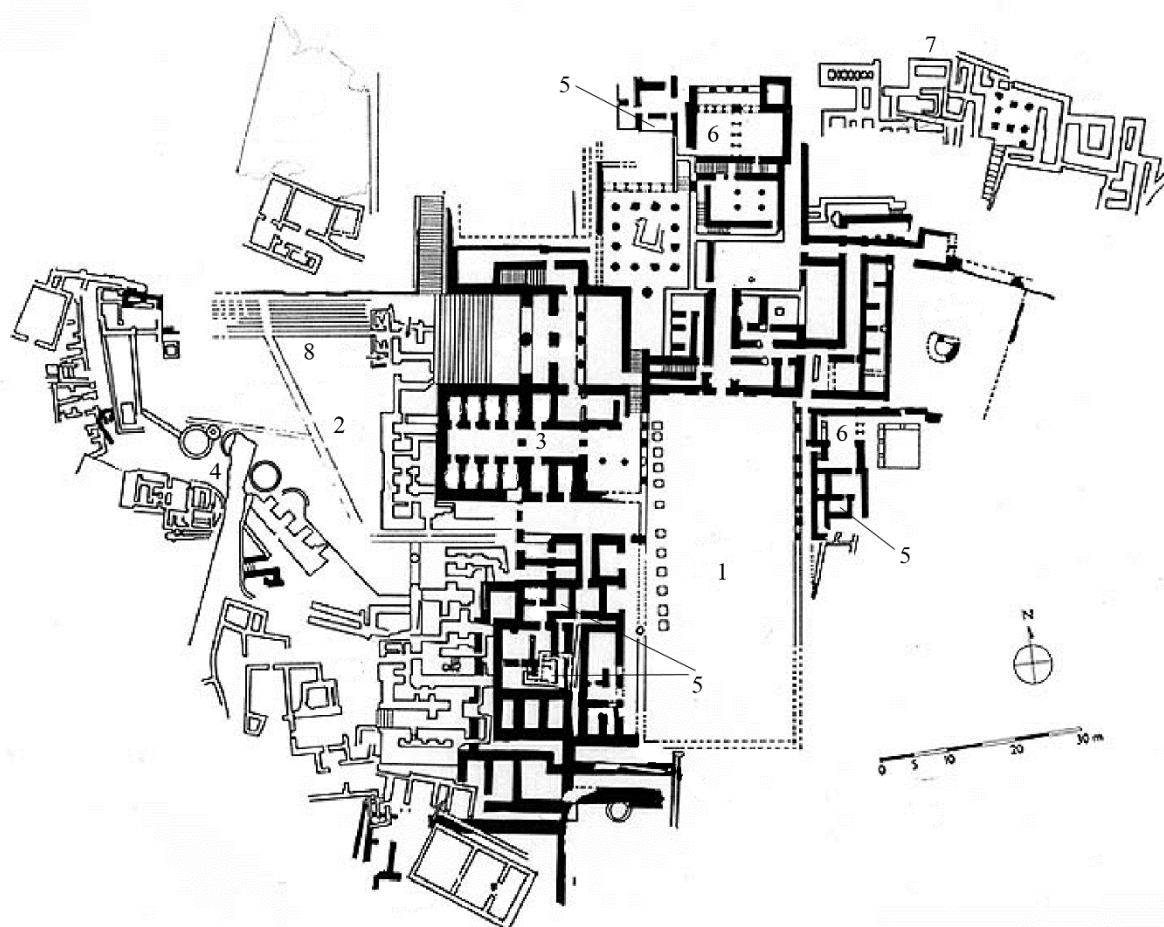
Příloha 2.

- 1- Centrální nádvoří- *Central court*
- 2- Západní nádvoří- *West court*
- 3- Skladovací místnosti- *Magazines*
- 4- Zásobnicové jámy- *Kouloures*
- 5- Lustrační bazén- *Lustral basin*
- 6- Pier and door system
- 7- Pillar crypt
- 8- Divadelní oblast- *Theatral Area*
- 9- Banquet Hall

Obr. 2. Knossos- půdorys (podle TZORAKIS 2016, 42).

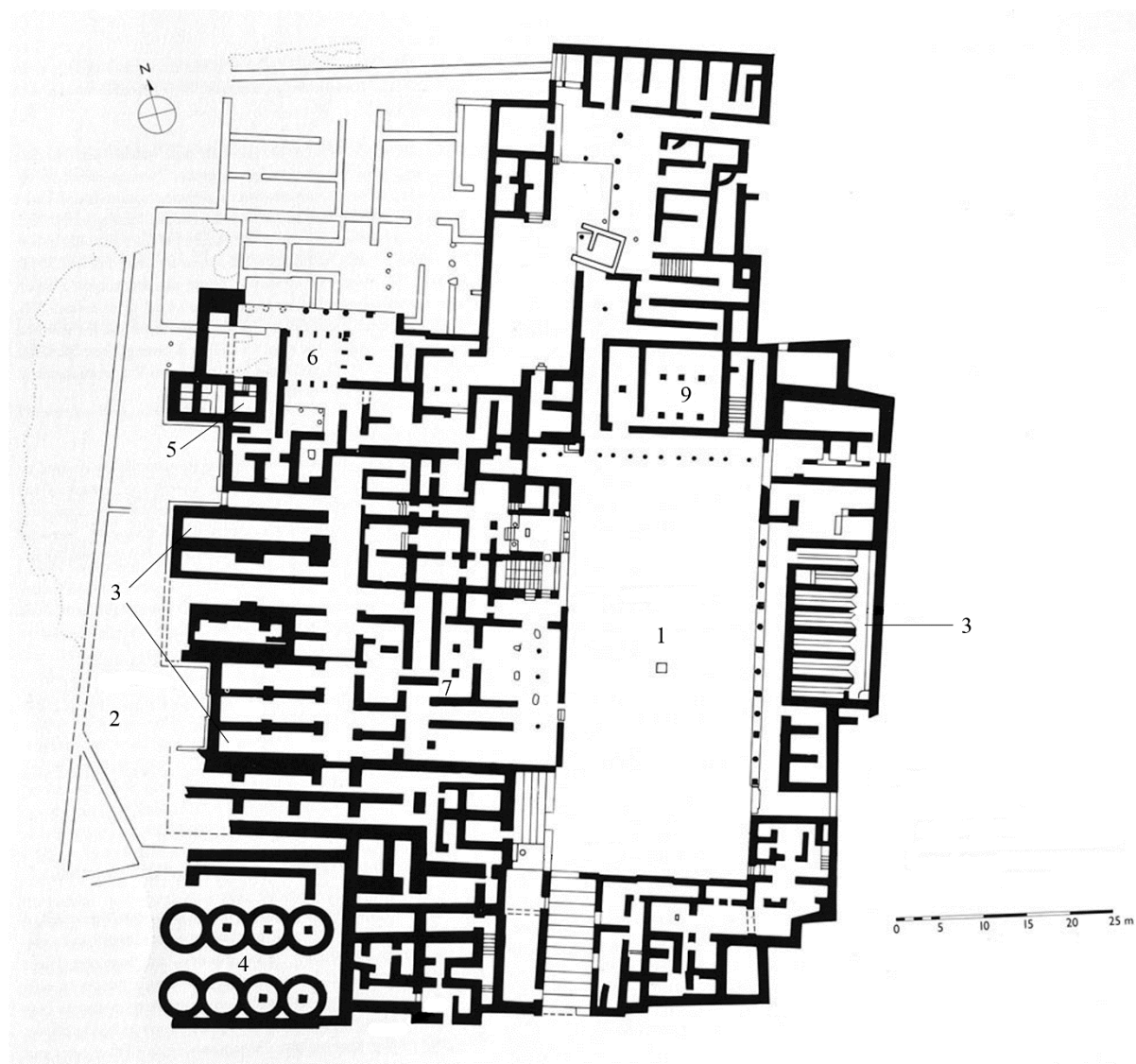
Příloha 3.

- 1- Centrální nádvoří- *Central court*
- 2- Západní nádvoří- *West court*
- 3- Skladovací místnosti- *Magazines*
- 4- Zásobnicové jámy- *Kouloures*
- 5- Lustrační bazén- *Lustral basin*
- 6- Pier and door system
- 7- Pillar crypt
- 8- Divadelní oblast- *Theatral Area*
- 9- Banquet Hall

Obr. 3. Phaistos-půdorys (podle DAVARAS 2015, 2-3).

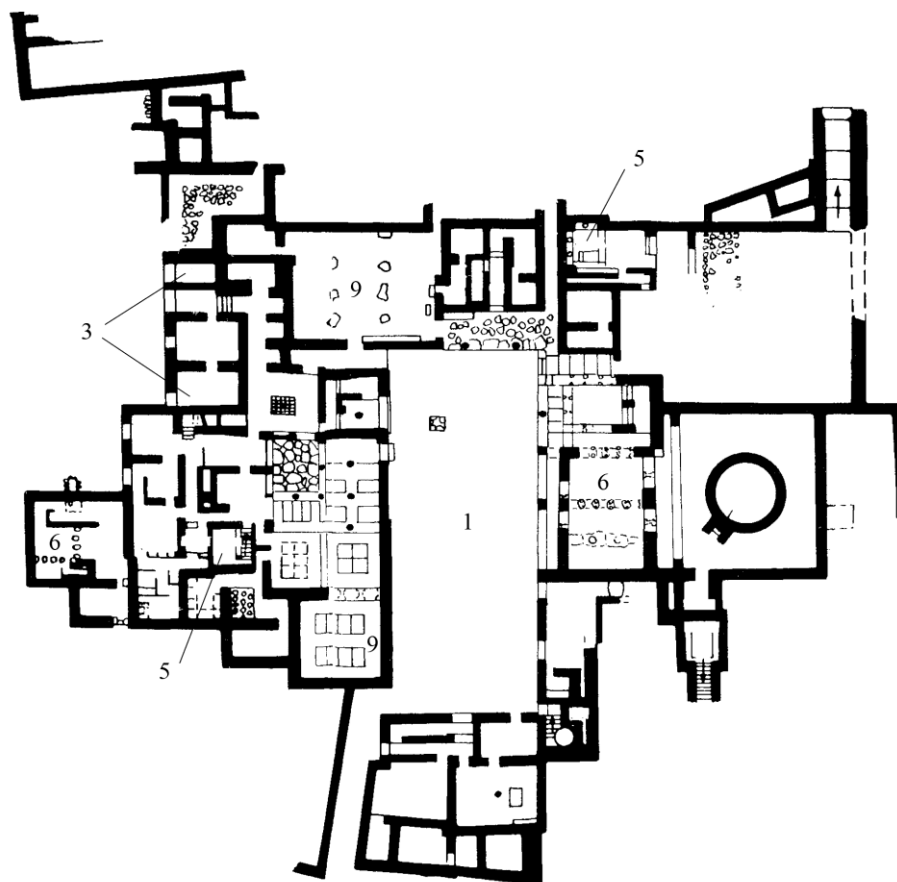
Příloha 4.

- 1- Centrální nádvoří- *Central court*
- 2- Západní nádvoří- *West court*
- 3- Skladovací místnosti- *Magazines*
- 4- Zásobnicové jámy- *Kouloures*
- 5- Lustrační bazén- *Lustral basin*
- 6- Pier and door system
- 7- Pillar crypt
- 8- Divadelní oblast- *Theatral Area*
- 9- Banquet Hall

Obr. 4. Malia- půdorys (podle MARINATOS 1993, 43).

Příloha 5.

- 1- Centrální nádvoří- *Central court*
- 2- Západní nádvoří- *West court*
- 3- Skladovací místnosti- *Magazines*
- 4- Zásobnicové jámy- *Kouloures*
- 5- Lustrační bazén- *Lustral basin*
- 6- Pier and door system
- 7- Pillar crypt
- 8- Divadelní oblast- *Theatral Area*
- 9- Banquet Hall

Obr. 5. Kato Zakros- půdorys (podle MARINATOS 1993, 44).